

Dever Bulletin 2024

Jaargang 35

Colofon

Deze uitgave is tot stand gekomen onder auspiciën van de Stichting Dever. De uitgave van dit bulletin is mogelijk gemaakt dankzij de financiële bijdragen van de Vrienden van Dever. Mocht u nog geen lid zijn en toch een bijdrage aan de totstandkoming van het Dever Bulletin willen leveren, dan kunt u uw bijdrage overmaken op rekeningnummer **NL42 RABO 0117 2723 96**, t.n.v. Stichting Vrienden van Dever, Heereweg 349a, 2161 CA Lisse.

Samenstelling bestuur Vriendenstichting

Ignus Maes (voorzitter)
Maurice Beenakker (penningmeester)
Ed Olivier (secretaris)
Gerard Schrama
Marjon van Sluis-Cramer (notuliste)

Samenstelling bestuur Beheerstichting

Ignus Maes (voorzitter)
Ton van den Berg (penningmeester)
Karin van der Laan (secretaris)
Suze Joukes
Hans van Leeuwen (bouwkundig advies)
Fabian Paf

Beheerders

Gerard van Ravenswaaij
Milco Lek (assistent-beheerder)

Dever Bulletin

Redactie Ed Olivier
Vormgeving Gerrie van Adrichem
Druk Clemens TotaalPrinting, Hillegom

Contact

't Huys Dever
Heereweg 349a, 2161 CA Lisse
info@huysdever.nl
vriendenvandeveer@gmail.com
Telefoon (0252) 411430

Een huzarenstukje in de kasteeltuin van Dever: het concert van de Muziekverenigingen Da Capo (Lisse) en Katwijk, samen met solist Maurits Draijer op 6 juli 2024. De regenwolken dreven net op tijd weg om 350 bezoekers te laten genieten van hun eerste editie van het Dever Kasteelconcert.

Foto Sven van der Vlugt

Inhoud

- 3** Jaarverslag van de Stichting Vrienden van 't Huys Dever en de Stichting Buitenplaats 't Huys Dever 2023-2024 – Het bestuur
- 7** Glaszegel bij Dever afkomstig van decanet – Ignus Maes
- 10** De lange en moeizame weg naar de restauratie van 't Huys Dever – Ed Olivier
- 17** Reinier Dever | 1357-1387 'In terram infidelium' – Cees van Biezen
- 24** Droogmaking Lisserpoel leidde tot vertrek ambachtsheer Johan van Matenese – Ed Olivier
- 27** Bollenschilder A.L. Koster tekent Dever – Ed Olivier

Jaarverslag

van de Stichting Vrienden van 't Huys Dever en de Stichting Beheer Buitenplaats 't Huys Dever 2023 – 2024

Het bestuur

Zestigjarig jubileum

Dever-voorzitter Ignus Maes bracht in oktober 2023 tijdens de drukbezochte jaarlijkse Vriendenmiddag in herinnering wat er de afgelopen zestig jaar allemaal tot stand is gebracht in en om 't Huys Dever. Na de restauratie in 1978 zijn ook de slotgracht, het voorterrein, de loop- en ophaalbrug en de Tuin der Zinnen nog gerealiseerd. Het is haast onvermijdelijk om dan ook plannen te maken voor de komende 60 jaar. Een reconstructie van het oorspronkelijke, kleine voorhuis bij voorbeeld, met daarin misschien ook een kleine toiletgroep, bereikbaar vanuit de ridderzaal. De Vriendenstichting heeft het idee opgevat om hier eens – met een schetsplan onder de arm - over te praten met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Wordt vervolgd...

Op het 'Caertgen' uit 1580 – een van de oudste afbeeldingen van Dever – is te zien dat aan de linkerkant van de woontoren een klein voorhuis stond.

Ignus Maes ontvangt de Dever-penning uit handen van Gerard Schrama.

Foto Ed Olivier

Speciale Dever-penning voor Ignus Maes

Ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de Vrienden van Dever in 2023 heeft het Vriendenbestuur kunstenaars Frans en Truus van der Veld gevraagd een speciale jubileumpenning te maken voor Ignus Maes. Gerard Schrama overhandigde Ignus die penning tijdens de Vriendenmiddag. Ignus was als stagiair bij de Lisse-architect Paardekooper al betrokken

bij de eerste restauratieplannen voor 't Huys Dever. Na de restauratie in 1978 was hij dat ook nog als opzichter bij het architectenbureau Bob van Beek. In 1987 kwam hij tegelijk met Jan Beenakker in het bestuur van de Vriendenstichting. Ignus is sinds 2014 voorzitter van de Vriendenstichting en sinds 2019 ook van de Beheerstichting.

Bestemmingsplanprocedure

Zoals de nieuwe eigenaren van de boerderij achter Dever en het weiland eromheen met de gemeente Lisse hebben afgesproken, zijn de schuren bij de boerderij achter Dever inmiddels gesloopt, met uitzondering van de monumentale wagenschuur naast de boerderij zelf. Samen met de stichting Hubema – genoemd naar de Dever-voorzitters Hulkenberg, Beenakker en Maes – denken de Dever-besturen na over de inrichting van het achterterrein. Zeker is dat de gemeente Lisse daar een ontsluitingsweg naar de

nieuwe woonwijk Geestwater aanlegt.

Stichting Hubema, Stichting Beheer Buitenplaats 't Huys Dever en Stichting Vrienden van Dever hebben bij de gemeente een zienswijze ingediend op het bestemmingsplan Geestwater. De Deverfamilie heeft geen bezwaar tegen de ontsluitingsweg, maar zou graag zien dat die via een rotonde aansluit op de Venestraat en niet – zoals in het bestemmingsplan staat aangegeven – via het (toekomstige) achterterrein van Dever.

Een rotonde is echter niet mogelijk,

zo blijkt uit een brief die wethouder Langeveld voorafgaand aan de raadsbehandeling aan de gemeenteraad heeft gestuurd. Er zouden problemen ontstaan met het vrachtverkeer, afkomstig van het aangrenzende bedrijventerrein en de bestaande in- en uitritten liggen te dicht bij de gevraagde rotonde. Daarbij komt dat een rotonde tussen de 700.000 en 800.000 euro kost en de geplande ontsluitingsweg van Dever-zuid/Geestwater 200.000 euro. Om de kasteelbiotoop enigszins af te schermen worden er volgens Langeveld tussen de nieuwe weg en het Dever-terrein wel een hek en hagen geplaatst. Op deze plek is ook een sloot ter afscheiding nog bespreekbaar.

Wethouder Langeveld heeft beloofd

naar een betere oplossing te zullen streven als er aan de andere kant van de Vennestraat gebouwd wordt op het terrein van Swets en Zeitlinger. „Ik snap dat elke meter telt“, zei Langeveld, „we blijven met elkaar in gesprek.“ Ook het Dever-bestuur ziet graag een verfijning van de aansluiting op de Vennestraat.

Het achterterrein van Dever, met linksboven de moes- en bijentuin. Het tracé van de nieuwe ontsluitingsweg volgt de donkergroene grasrand om recht tegenover de uitrit van Swets en Zeitlinger uit te komen.

Drone-foto Maarten van Steijn

De tuinploeg, hier nog even met de oude machine, v.l.n.r. Hans Hoes, Bouwe de Vries, Ton van den Berg, Sjaak van Oeffelen, Ignus Maes, Loe de Goeij, Koos de Vreede, Cees Schoorl. Foto Maarten van Steijn

Tuinploeg

Iedereen die weleens een bezoekje brengt aan 't Huys Dever weet dat de tuinen rondom de woontoren er altijd prachtig uitzien. Dit is te danken aan de tuinploeg die zich hier elke woensdagochtend – zonodig in weer en wind – voor inzet. Van het Dinamo Fonds – onder andere bedoeld voor de verbetering van de leefomgeving bij monumenten – heeft Dever subsidie gekregen voor de aanschaf van een accugrasmaaier. Dit is een mooi begin van het vervangen van het motorgereedschap – we hebben ook een bosmaaier, een heggenchaar en een kettingzaag met een benzinemotor – door accugereedschap.

Bouwzaken

In januari is 't Huys Dever altijd gesloten voor onderhoudswerkzaamheden. Dit jaar zijn de houten vloer en traptreden geschilderd. Een schoonmaakbedrijf heeft de vlekken in de kelder-vloer verwijderd. In de periode maart/april is de gevel geïmpregneerd om lekkages te verhelpen. Hier en daar zijn voegen uitgehakt en opnieuw gevoegd. Ook is het houtwerk van het geveltje vervangen. Alle halogeenverlichting in Dever is vervangen door energiezuinige LED-verlichting en de Vriendenstichting heeft ook de aanschaf van een nieuw projectiescherm bekostigd.

Hebbedingetje uit 1973

Via de nalatenschap van Fons Hulkenberg kwam een ongedateerd wapenzegel van Dever terecht in de collectie van Keukenhof. Charlotte Ebers, conservator-curator van het landgoed Keukenhof heeft het volgens de officiële museumregels 'ontzameld' en het aan Huys Dever geschonken.

Het is een schijf van een oorspronkelijke metselsteen met het wapenzegel van Dever. In 1973 zijn er een paar van gemaakt ter gelegenheid van de start van de restauratie van de ruïne Dever. Eén exemplaar werd aangeboden aan de Lissese wethouder A. De Kort, die op het historische moment een loden koker met een oorkonde en een zilveren muntstuk van tien gulden in metselde in de buitengevel.

Toekomst Dever

De toekomst van de Dever-organisatie is intussen ook onderwerp van gesprek tussen de gemeente Lisse en de Beheerstichting. Lisse verkeert in financieel zwaar weer en heeft steeds meer moeite om de jaarlijkse subsidie aan Dever – bestemd voor beheer en onderhoud – op te brengen. Het college van burgemeester en wethouders laat een overname onderzoeken door de Stichting Monumenten Bezit (SMB), zoals ook is gebeurd met Slot Teylingen van onze zuiderburen. De landelijke organisatie beheert inmiddels al 32 andere rijksmonumenten.

Het rijksmonument in Lisse is ove-

rigens niet (meer) van de gemeente, maar is sinds 1996 in eigendom bij de Stichting Beheer Buitenplaats 't Huys Dever. De gemeente kreeg de ruïne in 1949 als oorlogsbuit voor 1 gulden in handen, nadat alle Nederlandse bezittingen van de Duitse eigenaar waren geconfisqueerd. In 1978 werd Dever gerestaureerd en opengesteld voor het publiek. Bij de overdracht aan de beheerstichting zijn subsidieafspraken gemaakt voor onderhoud en exploitatie van het monument.

In de krant bevestigde het Dever-bestuur dat er verkennende gesprek-

ken zijn. „Als bestuur zijn we daar ook bij betrokken. We weten dat er vanaf 2027 weinig hoop meer is op subsidie van de gemeente Lisse. Maar Dever is al 650 jaar een rijk historisch bezit. Het is van niemand privé. We moeten ons best voor doen om dit voor Lisse te behouden.”

Er is intussen een verkennend gesprek met de Stichting Monumentenbezit geweest. Onderzocht wordt nu welke volgende stappen genomen gaan worden. Wat het Dever-bestuur betreft staat alles nog open.

Dag van het kasteel

Tijdens de Dag van het kasteel – elk jaar op tweede Pinksterdag – waren op het terrein van Dever tal van middeleeuwse figuren te vinden en demonstraties van oude ambachten te zien. 'Ouderwets tafelen' was het thema van de dag; in de oude houtgestookte oven in de kelder bakten vrijwilligers Deen Boogerd en Ferry Noordam ambachtelijk brood dat bezoekers van tien uur 's morgens tot vier uur 's middags konden kopen.

Foto Ed Olivier

Evenementen en concerten

Beheerders Gerard van Ravenswaaij en Milco Lek krijgen het steeds drukker met rondleidingen en evenementen als Business & Bites, Open Monumentendag, Dag van het Kasteel, Gluren bij de Buren, Vriendenmiddag, Kunst- en Cultuurmarkt en de Natuurwerkdag. Ook het aantal huwelijken en feesten in en om Dever neemt nog elk jaar toe.

Op de zakelijke markt biedt Huys Dever vergader-, lunch en borrelarrangementen aan, in combinatie met kookworkshops en buitenactiviteiten. Alle mogelijkheden voor particuliere en zakelijke bijeenkomsten zijn te vinden op de website huysdever.nl.

Voor de Beheerstichting is 2025 een belangrijk jubileumjaar. Het is dan 650 jaar geleden dat Reinier d'Ever zijn woontoren in Lisse bouwde. Er wordt nog hard gewerkt aan het jubileumprogramma.

Dever Archief

Rob Pex heeft het Dever archief geïnventariseerd en op orde gebracht. Dit resulteert in 15 archiefdozen met foto's, 35 archiefdozen met documenten en een zeer gedetailleerde inventaris van 60 pagina's. Op dit moment worden de mogelijkheden onderzocht om het archief te laten digitaliseren.

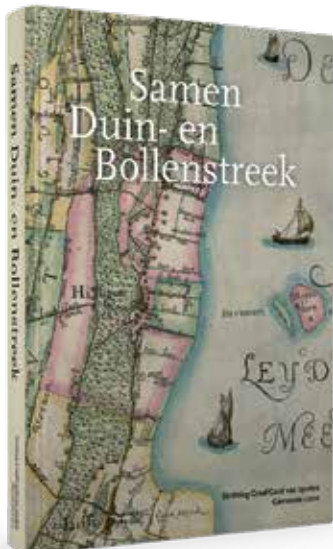
Open Monumentendag

'Onderweg!' was de slogan die de organisatie van (39e) Open Monumentendag – op 14 september 2024 – gekozen had. De dag stond in het teken van routes, netwerken en verbindingen; de invloed die reizen, vervoer en communicatie hebben gehad op het aanzien van Nederland. Huys Dever – gelegen aan de eeuwenoude Heereweg – haakte hier op in met de nodige activiteiten. Eén vast onderdeel van het programma kon natuurlijk niet ontbreken: de broodjes uit de middeleeuwse oven van Dever; voor thuis of onderweg.

Wie tijdens de jaarlijkse Natuurwerkdag op zaterdag 2 november 2024 de handen uit de mouwen wil steken is van harte welkom bij 't Huys Dever. Rond de zestien deelnemers - met en zonder kinderen – helpen elk jaar met het knotten van de wilgen op het terrein en maken ook de bijtuin winterklaar. Voor dat laatste doel heeft Afvalwerker en groenbedrijf Meerlanden in 2023 drie pallets compost beschikbaar gesteld.

www.natuurwerkdag.nl

Samen Duin- en Bollenstreek

In de regionale cultuurhistorische sector is het meestal 'ieder voor zich', maar soms doet de kans zich voor om samen iets te realiseren. Hillegom moest jammer genoeg afhaken, maar verder heeft de hele cultuursector meegeschreven aan het boek *Samen Duin- en Bollenstreek*.

Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Keukenhof hebben de gemeente Lisse en Stichting Graaf Carel van Lynden, eigenaar van landgoed en bloemententoonstelling, alle cultuurhistorische instellingen en musea in de Duin-Bollenstreek gevraagd om een bijdrage te leveren aan de publicatie.

Die vraag leverde een gevarieerde verzameling verhalen op die de titel *Samen Duin- en Bollenstreek* meer dan recht-

vaardigen. De bijdrage namens Dever is gebaseerd op de dagboekantekeningen van Fons Hulkenberg, drijvende kracht achter de restauratie van 't Huys Dever. U treft het artikel op pagina's 10-16 van dit *Dever Bulletin*. Voor de andere zestien hoofdstukken is het rijk geïllustreerde, 224 pagina's dikke boek nog te koop in de betere boekhandel (€20).

Zeer de moeite waard is de bijzondere geschiedenis van het landgoed Keukenhof (auteur: Charlotte Ebers), maar zeker ook de opmerkelijke rol die bollenteler Dirk Lefeber (auteur: Joop Zwetsloot) heeft gespeeld bij het ontstaan van de bloemententoonstelling.

ISBN-nummer 9789 0903 82630

Entree

De toegangsprijs voor een bezoek aan Dever is €4,50 voor bezoekers vanaf 12 jaar. Kinderen hebben gratis toegang. Ook voor leden van de Vrienden van Dever en inwoners van Lisse blijft 't Huys Dever gratis toegankelijk.

Sponsors

Dever heeft een vaste kern van 175 tot 200 donateurs die van levensbelang zijn voor het werk van de Stichting Vrienden van 't Huys Dever.

- Dat geldt in de dagelijkse praktijk zeker ook voor de steun van hoveniersbedrijf Van Dijk, onder andere voor het onkruidvrij houden van de parkeerplaats.
- Markant Accountancy helpt het bestuur van de Beheerstichting met de financiële verslaglegging.
- Communicatiebureau Pluslive tekent voor het up-to-date houden van de website van Dever.

Beeltenis van prins Willem III om zijn bekendheid te vergroten

Glaszegel bij Dever afkomstig van decanter

Tijdens de restauratie van Dever tussen 1975 en 1978 en het archeologische onderzoek in de periode 1984-1987 zijn vele gebruiksvoorwerpen gevonden, schoon gewassen, gesorteerd, gelijmd, geïnventariseerd en in de diverse vitrines op de zolder tentoongesteld. Weinig of geen van de tentoongestelde voorwerpen zijn ongeschonden. Wel vertellen zij veel over het verleden van Dever. In menig artikel van het Dever Bulletin wordt de link gelegd met een vondst uit één van de vitrines.

Ignus Maes

Tijdens de opgravingen van de Archeologievereniging AWN Rijnstreek zijn veel scherven van dikwandige groene wijnflessen gevonden. Er werden ver over de honderd zielen (bodems) aangetroffen van Hollandse flessen uit de periode 1700-1750 – hoe meer zielen, hoe meer vreugd? – maar ook een glaszegel met een doorsnede van 40 mm dat duidelijk niet bij het glaswerk paste. Dit glaszegel is in 1999 al eens besproken in *Dever Bulletin* 10/1999.

Het glas waar het zegel tegenaan gesmolten was, is maar 1 mm dik. Alle gevonden scherven uit de achttiende eeuw zijn veel dikker en bovendien donkergroen van kleur, terwijl dit glaszegel lichtgroen is. Op het zegel is een mannenkop afgebeeld met een randschrift, waarvan het woord 'Vivat' (Leve...) nog leesbaar is. De vraag bij welk type karaf of drinkglas het glaszegel hoort bleef openstaan.

Decanter

Mede dankzij Dever-vriend en kunstenaar Frans van der Veld is de vraag nu beantwoord. Het glaszegel hoort thuis op een decanter, ook wel decanteerkaraf

genoemd; de fles of karaf waarin wijn wordt overgeschonken om de drank met lucht in contact te brengen en het sediment in de wijnfles achter te laten. De afbeelding op het glaszegel – vermoedelijk Willem II of III – brengt ons in Paleis Het Loo dat een gaaf exemplaar van een decanter in de collectie heeft met precies hetzelfde glaszegel.

De grote dunwandige lichtgroene karaf met bolle buik werd geblazen in een Holsteiner glashütte te Perdoel (destijds Denemarken, nu Duitsland). Om de hals, een paar centimeter van de schenkrand, een glazen druipring met onderaan de buik een opgestoken bodem met ruw pontile. Afmetingen hoogte 350 mm, diameter buik 250 mm. Huys Dever heeft in haar vitrines op zolder twee flessenhalzen met een vergelijkbare glazen druipring!

Op de schouder van de karaf is het eveneens lichtgroene glaszegel aangebracht. Dit glaszegel werd gemaakt door een ijzeren stempel (met afbeelding en tekst in spiegelbeeld) in een halfhete dot glas te drukken en die dan op de schouder van de fles aan te brengen. ▶

Willem II of III?

Nu nog de afbeelding – de aanleiding voor Frans van der Veld om het glaszegel nog eens te bekijken. Is het Willem II (1625- 1649), Willem III (1650-1702) of toch Johan Willem Friso (1687-1711)? Het glaszegel heeft gelijkenis met een jeugdportret van Willem III, prins van Oranje de latere koning-stadhouder op 11-jarige leeftijd uit 1661 van de hand van J. Mijtens (1614-1670). We houden het op Willem III. De knik in de draagband, het deel met de daaraan opgehangen ronde gesp en het halfrond deel harnas komen overeen. Kiezen voor een rechte, enigszins kromme neus. Zo simpel is het, of niet?

Het lichtgroene glaszegel heeft een diameter van ca. 40 mm. Op het rondschrift staat VIVAT.DE PRINCE VAN. ORANGIEN. In het midden staat een

Decanter uit de collectie van Paleis Het Loo. Rechts het glaszegel. Foto's Paleis Het Loo

Portrait du roi Guillaume III d'Angleterre (1650-1702) door J. Mijtens

jeugdportret van de latere koning-stadhouder Willem III. De decanter of karaf moet gezien het portret dateren van vóór zijn stadhouderschap in 1672. Er zijn nog veel van dit soort glaszegels – met en zonder fles – in omloop. Naar verluidt was Willem III niet erg populair en werden de glaszegels gemaakt om zijn bekendheid te vergroten.

Rampjaar

Willem III is acht dagen na het overlijden van zijn vader, stadhouder Willem II in 1650 geboren. De Staten van Holland willen de jonge prins niet tot stadhouder benoemen, maar in het 'Rampjaar' 1672 raakt de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in oorlog met onder andere Engeland en Frankrijk. Willem III wordt dan benoemd tot opperbevelhebber van het leger en in datzelfde jaar alsnog tot stadhouder. In 1677 trouwt hij met zijn Engelse nichtje Mary. In 1688 is de positie van de Engelse koning James II, Mary's vader, onhoudbaar, onder andere omdat hij katholiek is geworden. Met de steun van enkele belangrijke protestantse parlementsleden organiseert Willem een inval in Engeland en neemt hij de macht over. Willem III en Mary

laten in 1686 Paleis Het Loo bouwen. Als ze koning en koningin zijn geworden, worden het paleis en de tuin flink uitgebreid.

Dever in de zeventiende eeuw

In de periode 1631-1634 werd het grote renaissance voorhuis tegen de donjon gebouwd voor Johan van Schagen (overleden in 1639), later geërfd door Isabella van Camons (1639-1674) die in 1645 trouwde met Joost de Wael van Vronesteyn (1608-1670). Dit alles voordat Willem III in 1672 stadhouder werd in de Republiek der Verenigde Nederlanden.

In een artikel in de essaybundel *Rondom Dever* verbaasde Berend Bergman zich in 1988 al over de hoeveelheid gebroken wijnflessen die bij Dever gevonden zijn: „Wijnflessen waren vroeger niet bestemd voor eenmalig gebruik, om na het leegschenken met het huisvuil te verdwijnen. Hoewel zij tamelijk grof werden geblazen, waren zij doorgaans te kostbaar voor een dergelijk gebruik. Men kocht de wijn per vat of vaatje en bezat zelf een aantal flessen die men vulde voor het gebruik aan tafel of bij het haardvuur. Wij weten natuurlijk niet waarom de bewoners van Dever zo slordig omgingen met hun flessen, maar een feit is dat tussen de scherven maar één gaaf exemplaar voorkwam.”

Decanteren

Een kwalitatief goede gevulde fles rode wijn wordt liggend bewaard. Bij de wijn vormt zich door de tijd een klonterig bezinksel wat droesem wordt genoemd. Door de fles verticaal te plaatsen zakt de droesem naar de bodem van de fles. Na het ontkurken van de fles, giet men met een vloeiende beweging de wijn in de decanter of karaf. Wanneer bij het overschenken de droesem bij de hals van de fles komt stopt men met inschenken. Daarna serveert men aan zijn gasten de wijn en toast men op de toekomst van de prins van oranje, Willem III of toch Willem II? ■

Bronnen

- B.H.H. Bergman, 'Gevonden voorwerpen', in *Rondom Dever, opstellen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Stichting Dever*, 1988, p. 71
- F.W. van de Veen, 'Een glaszegel', in *Dever Bulletin* 10/1999
- Archief Paleis Het Loo Apeldoorn, fotograaf Tom Aartsen
- Harold E. Henkes, *Glas zonder glans – Vijf eeuwen gebruiks-glas*, 1994, Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (BOOR)
- Harold E. Henkes en G.H. Stam, 'Glaszegels uit Nederlandse bodem', in *Westerheem* 39/6, 1990, pagina 234-252

Flessenhalsen met druipring in de collectie van Dever. Foto's Ignus Maes

De lange en moeizame weg naar de restauratie van 't Huys Dever

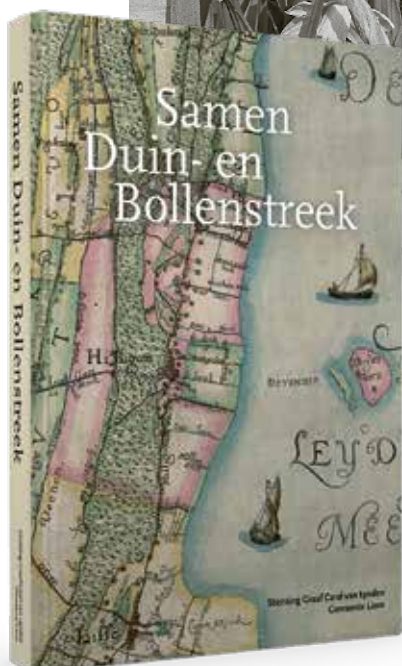
De gemeente Lisse kreeg de ruïne Dever – een vervallen laatmiddeleeuwse woontoren

aan de Heerweg – in 1949 voor één gulden in de schoot geworpen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn veel Duitse bezittingen en dus ook de eigendommen van Dever-nazaat Max baron Heereman van Zuydtwijck door het Nederlandse Beheersinstituut geconfisqueerd en als oorlogsbuit verkocht. De pachters ontfermden zich over het akkerland, maar wat er met de ruïne moest gebeuren, dat wist eigenlijk niemand.

Ed Olivier

Dever voorjaar 1965. Fotocollectie Nationaal Archief – Eric Koch/Anefo

Dit artikel is een publicatie uit het boek Samen Duin- en Bollenstreek, verschenen ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van Keukenhof.

Met een beetje fantasie is de restauratie van 't Huys Dever begonnen met een plaatjesalbum van 60 cent bij de karnemelkzeep.

NV Haarlemse stoomzeepfabriek Het Klaverblad gaf dit album in 1918 uit en de plaatjes waren tot 1922 verkrijgbaar. Thuis aan de Hillegomse Hoofdstraat plakte Fons Hulkenberg, zes of zeven jaar oud, de plaatjes in zijn album. Er was een plaatje van de ruïne Teylingen en een afbeelding van de Lissese ruïne Dever. Vijftig later zou Hulkenberg het startsein geven voor de restauratie.

„Vroeger reed er 's zomers een bus van Hillegom naar Noordwijk aan Zee“, vertelt de latere streekhistoricus A.M. Hulkenburg in een interview kort voor zijn overlijden in 2003. „We gingen pootje baaien; allemaal met moeder in de bus. Op de heenweg zag ik links de ruïne van Teylingen. Terug van het strand wilde ik rechts in de bus zitten, want dan kwam je langs de ruïne van Dever. Dat kende ik uit m'n album met Karnemelkzeepplaatjes over de Bollenstreek. Later ging ik er op de fiets vaak naar kijken; de muren betasten; de geur van Dever opsnuiven. Naar binnen klimmen. Ik ben niet zo'n klimmer, maar toch is het me wel eens gelukt. Dat vond ik prachtig.“

Rotte kies

In Hulkenbergs jeugd zag 't Huys Dever eruit als een rotte kies in het bollenland. Het restant van een voormalig versterkt huis met brokkelige muren, begroeid met gras en struiken. De woontoren was omstreeks 1370 gebouwd in opdracht van Reinier de Ever of Dever, ridder uit een oud geslacht dat al langer bezittingen had in Lisse en omgeving. Het is een van de weinige overgebleven woontorens in ons land.

Reiniers erfopvolgers hielden Dever tot 1949 'in de familie'. Johan van Schagen bouwde er tussen 1631 en 1634 een royaal voorhuis voor, maar enkele tientallen jaren later begonnen al perioden van verhuur en leegstand. De laatste eigenaar van Dever die er ook woonde was Willem de Wael van Vronesteyn. Hij woonde er met zijn vrouw Agatha Bijl van 1674 tot 1699. Sinds de achttiende eeuw hebben er geen Heren van Lisse en Dever meer in 't Huys gewoond. De rooms-katholieke eigenaren voelden zich in het protestantse westen niet meer zo thuis. Frederik Jacob Heereman van Zuydtwijck (1663-1745) verhuisde naar

Roermond, na de zoveelste ruzie met de Lissese kerkenraad. Zijn zoons vestigden zich in Duitsland. Sinds 1786 woont de familie in kasteel Surenborg bij het Westfaalse Riesenbeck, dichtbij de Nederlandse grens.

Verval

Toen de eigenaren geen direct belang meer hadden bij de staat van onderhoud van 't Huys Dever, trad het verval snel in. In 1848 stortte een deel van de noordgevel van het voorhuis in, gevolgd door het dak en de gewelven in 1862. Romantische kunstenaars als P.J. Lutgers en Gerard Leembruggen ontfermden zich met potlood en penseel over de ruïne.

Stichting Vrienden van Dever

En hoewel er in 1890, 1906, 1913 en 1957 nog wordt gesproken over herstel, leidt de ruïne Dever tot 1963 een halfvergeten en kommervol bestaan. Oudleerlingen vertellen dat Hulkenberg – leraar Duits en

Kasteel Dever te Lisse uit het oosten, circa 1848, door Gerard Jzn. Leembruggen.
Collectie Museum De Lakenhal, Leiden

Plantkunde - vanachter de ramen in zijn leslokaal van de Rijks Middelbare Tuinbouwschool de toelgang van de ruïne Dever nauwelijks kan aanzien. Hulkenberg is leraar Duits en Plantkunde. „Tussendoor vertelde hij – en dat allemaal in het Duits – over de geschiedenis van ‘t Huys Dever en over zijn plannen om de ruïne te restaureren”, herinnert een leerling zich. Die leerling is Jan Beenakker, de Hillegomse sociaal geograaf die hem in 1988 zou opvolgen als voorzitter van de Stichting Dever.

In 1963 richt Hulkenberg samen met een groepje belangstellenden de Stichting Vrienden van Dever op. Doelstelling: ‘het behoud en herstel van hetgeen over is van het Huis Dever te Lisse en al wat daarmee samenhangt, alsmede van het landschappelijk beeld daaromheen’.

Gemeentebestuur

Maar het Lissese gemeentebestuur – en met name burgemeester Theo de Graaff – heeft het er niet makkelijk mee: een groep particulieren die meent te kunnen meepraten over een ruïne die eigendom is van de gemeente Lisse. Hulkenberg heeft de ruïne in december 1962 al op de kaart gezet met een lezing voor de Vereniging Oud Leiden, waar de Nieuwe Leidse Courant ook aandacht aan besteedt. Ook bij de andere regionale dag- en nieuwsbladen treft de amateurhistoricus een gewillig oor.

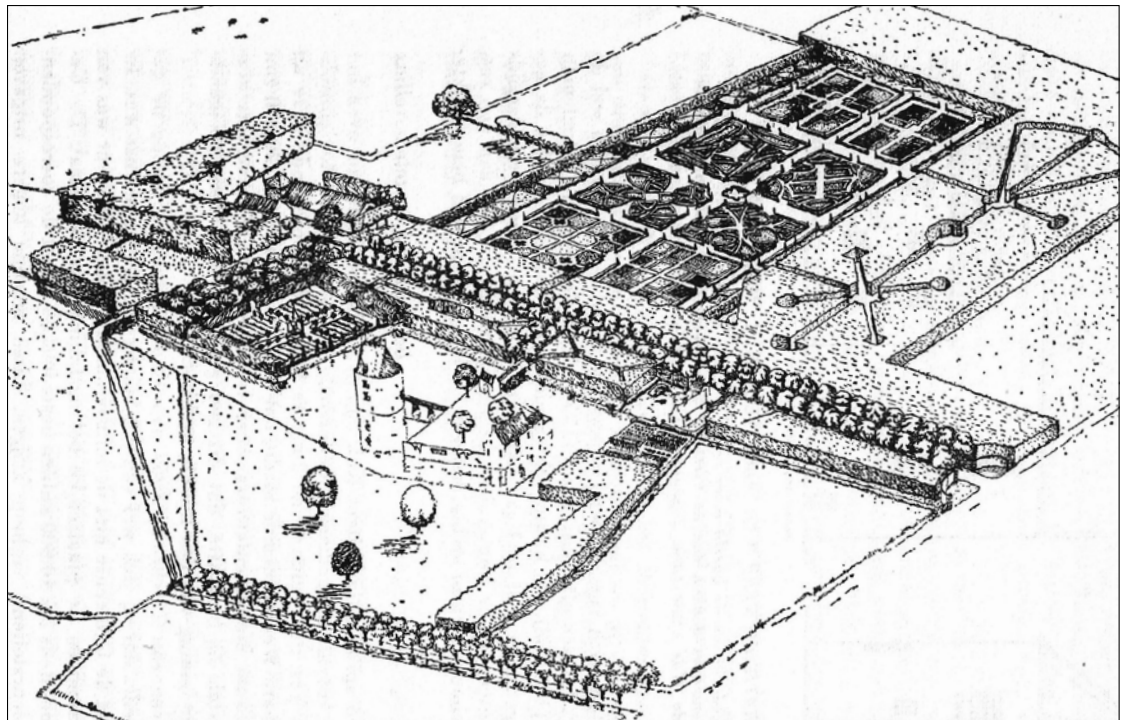
Fabrieken achter Dever

In diezelfde periode komt Hulkenberg in contact met de architect Aad Paardekooper, ‘die spreekt over de groene oase bij Dever’, zo blijkt uit de dagboeknotities van de eerste: ‘Ir. Paardekooper zegt, dat wij eigenlijk een stichting moesten hebben, om te protesteren tegen het feit, dat de gemeente achter Dever fabrieken wil laten bouwen. Nu moet het dan maar. Kamerbeek zegt: ik doe ook mee’.

Op 21 februari 1963 komen de initiatiefnemers voor het eerst bijeen in het kantoor van Paardekooper aan de Lissese Achterweg. Naast Paardekooper en Hulkenberg zelf, behoren bioloog George Kamerbeek van het Laboratorium voor Bloembollenonderzoek, Chartermeester Mej. Mr. E.C.M. Prins van het Algemeen Rijksarchief en de architect M.J. Meuleman uit Heemstede tot de oprichters. In een gesprek op 6 april 1963 toont burgemeester De Graaff zich toch niet onwelwillend, zelfs aimabel, schrijft Hulkenberg: ‘Hij zegt: Frappez toujours, warm houden, tenslotte kan ook de gemeente niet weigeren’. De burgemeester vertelt in het geheim eigenlijk een plan te hebben voor de bouw van een motel achter Dever. Maar hij wil de initiatiefnemers van de restauratie van Dever niet dwarsbomen.

Architect Meuleman had zijn schetsen en tekeningen van de restauratie al klaar. Hij wil er zelf gaan wonen, maar daar voelen de andere

Het plan van Corneille F. Janssen (1962) dat niet doorging. Ook een veel bescheidener plan van de Heemstedse architect Meuleman, waarbij Dever zou worden verbouwd tot woonhuis, kreeg geen steun.

bestuursleden niets voor en ook de burgemeester laat weten dat verkoop van Dever niet aan de orde is. 'Meuleman is stil van teleurstelling', schrijft Hulkenberg.

De kersverse stichting vraagt de gemeente Lisse om een startsubsidie van 1.000 gulden en krijgt 500 gulden toegekend. Tijdens de receptie voor zijn koperen ambtsjubileum fluistert burgemeester De Graaff Hulkenberg nog toe dat hij die 500 gulden moet zien als een aanloop naar ruimhartiger steun. Kamerbeek en Hulkenberg lopen de deur plat bij iedereen die maar iets wilde horen over de restauratie van Dever: raadsleden, leden van Provinciale Staten, de rijksdienst Monumentenzorg, de burgemeesters van buurgemeenten en de organisatie Stad en Landschap.

Tentoonstellingen

Om steun te vergaren voor de restauratie van Dever wordt de eerste van een hele serie tentoonstellingen georganiseerd. Hulkenberg: 'Informeel bij administratie kerkbestuur en bij Jan Bemelman naar kosten tentoonstelling Agathakerk. Zaalhuur f 50, Blom & van der Aa f 30, Bemelman f 1.200, Van der Aart (glas) f 180. Samen f 1.460. Maar dan nog allerlei bijkomstigheden, zoals nachtwaker'

Dat Hulkenberg zich door niets of niemand laat afleiden van zijn doel blijkt wel uit zijn dagboeknotities over de vergadering waarin voor één van de restauratiearchitecten moet worden gekozen: '4 september 1963. Vergadering Dever. Corneille Janssen, voor wie de vergadering speciaal op woensdag was gezet, niet aanwezig. Zijn vrouw en zontje maandag bij auto-ongeluk gedood. Twee dochtertjes gewond. Verschrikkelijk. Het wordt architect Van der Sterre'.

Bedrijfsterrein

Aan de vestiging van een bedrijfsterrein achter de ruïne – met nota bene de naam Dever – valt echter niet te ontkomen. 'Gedeputeerde Staten willen beslist industrie binnen de afgestippelde lijn van de gemeente. Dus toch achter Dever. Wij verweren ons. Geen overeenstemming', noteert Hulkenberg op 10 september 1963

Als de Stichting Dever het college van burgemeester en wethouders in een brief van 22 juli 1964 vraagt de ruïne Dever 'met de daarbij behorende grond' te mogen kopen voor hetzelfde bedrag van 1 gulden die de gemeente Lisse ervoor heeft

betaald verandert de toon van de correspondentie: „Daarop kan het college van B en W voorhands niet ingaan”, schrijft burgemeester de Graaff. De gemeente wil ook niet samenwerken met de stichting om tot restauratie te komen. Wel biedt de burgemeester aan contact te houden 'in de rol van welwillende waarnemer'.

Vlnr aannemer Willem de Raat, initiatiefnemer Fons Hulkenberg en architect Piet van der Sterre. Foto archief Dever

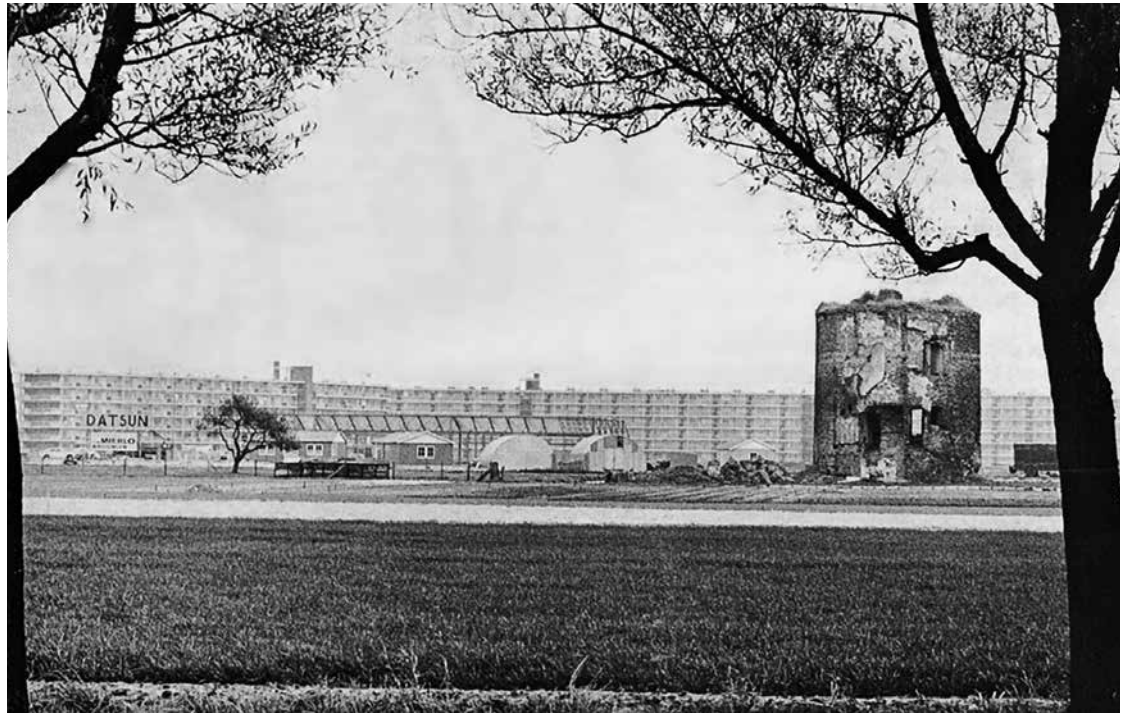
Het bestuur reageert teleurgesteld en wijst 'op de dreigende ondergang van dit cultuurobject' en 'dat van verontrusting daarover bij de gemeentelijke overheid niets is gebleken. De burgemeester reageert gestoken, binnen acht dagen: „Hoewel U gemeend heeft (...) in kapittelende zin te moeten reageren, blijf ik bereid tot contact in mijn primaire functie van Burgemeester.”

'Gemeente wil verkopen noch restaureren'

Een jaar na de oprichting van de Stichting Dever komt het bestuur tot de conclusie dat het Lissese college de ruïne Dever wil verkopen noch restaureren. Architect Piet van der Sterre werkt niettemin onvermoeibaar door en presenteert op 20 november 1964 een basisplan voor de restauratie, met tekeningen en een gespecificeerde begroting. Tot ieders verbazing zeggen burgemeester en wethouders nu in een reactie – op 3 december – de gemeenteraad te zullen vragen om 10 procent van de restauratiekosten te betalen. Tussen de indiening van het plan-Van der Sterre en de officiële

't Huys Dever in 1972, met de nieuwe flatgebouwen van de Ooievaarstraat erachter.

Foto archief Dever

reactie van B en W zit een doorslaggevende raadsvergadering, namelijk die van 25 november 1964. Daarin zegt Aad Paardekooper – KVP-raadslid, tevens bestuurslid van de Stichting Dever: „U zult begrijpen dat het voor mij een vreugde is U te kunnen meedelen dat de fractie thans van mening is, dat het particulier initiatief van de Stichting Dever door het gemeentebestuur ondersteund moet worden.”

Tegenwoordig zou een raadslid niet namens zijn fractie spreken over de plannen van een stichting waar hijzelf oprichter en bestuurslid van is, maar zo ging dat in die jaren. Met negen van de vijftien zetels in de gemeenteraad betekende 'KVP om' automatisch 'College om'. In zijn beantwoording in de raad zegt burgemeester De Graaff een bestuursvergadering van de Stichting Dever te

hebben bijgewoond en onder de indruk te zijn 'van het enthousiasme en de werkelijkheidszin' van het Deverbestuur.

Maar er staat nog maar tien procent subsidie op de teller en de tijd dringt: 'Ruïne dreigt te bezwijken onder last van eeuwen', kopt het *Haarlems Dagblad* op 8 mei 1965. De plannen liggen klaar, maar het geld helaas niet, concludeert het Dever-bestuur. Van de benodigde 310.000 gulden rekt het bestuur op 60 procent rijkssubsidie; 10 procent van de provincie Zuid-Holland en 10 procent van de gemeente Lisse. Met de niet-subsidieerbare kosten erbij moet het stichtingsbestuur – met op dat moment 2.500 gulden in kas – 90.000 gulden opzoeken, rekt de Leidse Courant op 31 oktober 1964 voor.

Oktober 1973, het eerste daksant is geplaatst. Foto archief Dever

'Het Devert nu toch weer een beetje'

Hulkenberg laat zich echter niet uit het veld slaan. Zijn boek *Dever te Lisse* – later ook bekend als *De Deverbijbel* – verschijnt in 1966 en biedt een schat aan informatie over de bouw van de oorspronkelijke woontoren en het voorhuis. De schrijver dwingt respect af met het gedetailleerde levensverhaal van alle eigenaars van 't Huys Dever, van bouwer Reinier d'Ever (1332-1417) én zijn voorouders tot de laatste particuliere eigenaar, Maximiliaan baron Heereman van Zuydtwijck (1893-1972).

De Rijksdienst Monumentenzorg kent Dever in 1969 een subsidie toe van 54.000 gulden voor herstel van het dak (en keert dat overigens pas in 1973 uit). 'Het Devert nu toch weer een beetje', schrijft Hulkenberg op 29 april 1970 in zijn dagboek, 'al vind ik die ruïne voor al die flats langzamerhand

een triest geval. In *De Tijd* (rooms-katholieke krant die tot 1974 verscheen-red.) staat dat de Gemeente Lisse 67.000 heeft uitgetrokken voor de restauratie van Dever. Dat geeft weer moed; binnenkort gaan we weer eens vergaderen. Maar die financiën, dat innen van de gelden...!

Twee jaar eerder is Hulkenberg verlost van zijn gemeentelijke plaaggeest, Burgemeester de Graaff vertrekt in 1968 naar Nijmegen en wordt opgevolgd door burgemeester A.J. Berends van Monster. Hulkenberg stuurt de nieuwe man snel een felicitatiebrief, mét een Deverfolder. Tijdens de kennismaking op de nieuwjaarsreceptie blijkt de burgemeester al van Dever te hebben gehoord. Dat schikt!

Maar een paar maanden later zit Hulkenberg alweer in zak en as: 'Nu lijkt het wel of het helemaal afgelopen is met Dever. Kamerbeek verliest ook zijn geduld. En steeds meer flats achter Dever'.

Ook tegen heug en meug blijft Hulkenberg onvermoeibaar lezingen en diavoorstellingen geven, zo blijkt uit zijn dagboek aantekeningen: 'Vrijdag 19 mei 1972 heb ik op verzoek van de (r.k.) jeugd sociëteit Qbus gepraat over Dever. Dat is een zeer trieste zaak, nog veel triester dan Dever. Ik kom binnen, niemand helpt ergens mee. Hangen in het half donker. Ik begin en doe mijn best. Acht mensen. Af en toe komt een wat onguur type nog binnen. Ze zijn wel stil'.

'Ze zijn bezig'

In 1973 wordt een begin gemaakt met de restauratie van de woontoren. Door de plaatsing van een plat dak ter vervanging van het in 1862 ingestorte dak kunnen in elk geval de eeuwenoude muren drogen. Het stichtingsbestuur slaagt er echter in genoeg geld bij elkaar te harken om in plaats van het platte dak het definitieve dak met houten spanten te plaatsen. Autofabriek Datsun – met een groot distributiecentrum achter het eeuwenoude monument betaalt 10.000 gulden mee en bollenbedrijf P. Bakker doet 5.000 gulden in de pot; Sikkens (Akzo) draagt 1.500 gulden bij.

Hulkenberg: '16 september 1973. Ze zijn bezig! 7 september heb ik foto's gemaakt van metselaar Hegemen bij het plaatsen van de steigers. (...) Geld! Intussen heeft de gemeenteraad op 12 september het voorstel van B&W aangenomen. 55.000 Gulden in 't vooruit op later te vorderen subsidies van rijk en provincie en garant voor eenzelfde bedrag, te lenen door de Stichting Dever'. ▶

De confiscatie van 't Huys Dever

Op grond van het Besluit Vijandelijk Vermogen dat de Nederlandse regering in 1944 in Engeland had genomen, ging 't Huys Dever direct na de bevrijding in eigendom over op de Nederlandse staat. Het Duitse vermogen waartoe bij voorbeeld ook Huis Doorn en het eiland Schiermonnikoog behoorden, moest dienen als herstelbetaling van de door Nederland geleden oorlogschade.

Het geslacht Heereman van Zuydtwijck was van origine Nederlands. Omstreeks 1750 belandde de familie wegens Duitse huwelijken in Westfalen. Max baron Heereman (1893-1972), de laatste heer van Dever, woonde op slot Surenburg te Riesenbeck bij Münster. Behalve de ruïne Dever, de boerderij 'Dever' (23 ha) en de nabijgelegen tuinderswoning (5 ha) kwamen nog vijf andere boerderijen in handen van het Nederlandse Beheersinstituut.

Heereman diende zonder succes een zogeheten ontvrijdingsverzoek in bij het Beheersinstituut en in hoger beroep bij de Raad voor het Rechtsherstel. Dat hij als reserve-officier van het Duitse leger had deelgenomen aan de bezetting van Nederland èn zijn aspirantlidmaatschap van de NSDAP van 1937 tot 1939 werden hem zwaar aangerekend. Het feit dat Heereman op

13 mei 1940 verhinderde dat enkele Nederlandse boeren die op Duitse soldaten zouden hebben geschoten, standrechtelijk werden geëxecuteerd, was voor de Raad geen reden om het besluit terug te draaien.

Geen wrok

Dertig jaar later valt er van de kant van de familie Heereman van Zuydtwijck weinig wrok te bespeuren tegen de onteigening. De familie werkt in de jaren zestig van harte mee aan Hulkenbergs boek over de geschiedenis van Dever. Baron Max is in 1972 overleden, maar mevrouw Heereman heeft in 1973 een cheque van 1.000 Mark gestuurd. 'Ik zou het graag gebruiken voor een windvaan met het wapen van Dever (Lisse) met in een hoekje het wapen van Heereman', noteert Hulkenberg in zijn dagboek op 27 september 1973.

De windvaan – met het wapen van de familie Heereman – komt er. Op zaterdag 5 oktober 1974 wordt de windvaan in aanwezigheid van Adelheid barones Heereman van Zuydtwijck en haar twee kinderen op het dak van Dever geplaatst. De schenking is vastgelegd in een plechtige oorkonde, getekend door de schenkster, burgemeester A.J. Berends, Dever-voorzitter A.M. Hulkenberg en restauratie-aannemer Willem de Raat.

Burgemeester A.J. Berends en amateurhistoricus A.M. Hulkenberg heffen het glas op de restauratie. Foto archief Dever

In het dagboek van Hulkenberg wisselen periodes van grote somberheid met optimistische episodes. 'Vorige week vrijdag, 26 oktober, hadden we weer bouwvergadering op het Lab (Laboratorium voor Bloembollenonderzoek-red.). Daarna zijn we naar de ruïne gegaan. Ook ik er helemaal boven op. Prachtig weer. Het valt me op, met wat voor zorg en kundigheid Van der Sterre de restauratie verricht. Dat zit wel goed'.

'1 juli 1974. Het dak zit erop. Ze metselen nu de schoorsteen boven achter het dak. De zijkapel wordt uitgezet. Het gaat nu echt wat lijken!' In mei is het restauratiebedrag opgelopen tot 567.000 gulden, wat tot discussies in de gemeenteraad leidt. Uiteindelijk wordt Dever gered door extra geld uit

het Gemeentefonds van de rijksoverheid, bestemd voor de bestrijding van de werkloosheid. De raad vindt het een mooi werkgelegenheidsproject.

Opening

Op woensdag 15 maart 1978 wappert de Dever vlag. Het gerestaureerde Huys Dever wordt geopend door Commissaris van de Koningin Maarten Vrolijk. 'Ik krijg een gouden erепенning, waar ik niets van af wist', schrijft Hulkenberg. 'De tijden zijn wel veranderd!' Als de gemeente Lisse – op dat moment nog steeds eigenaar – de eindbalans opmaakt blijkt de restauratie van 't Huys Dever 800.000 gulden te hebben gekost. „Ik moet er niet aan denken dat men straks verder gaat met de gracht of zo“, verzucht het VVD-raadslid J. Osephius in de gemeenteraad. „Dan kost het al gauw drie miljoen gulden.“

In 1996 draagt de gemeente Lisse het eigendom en beheer van Dever over aan de nieuwe Stichting Beheer Buitenplaats 't Huys Dever. De oorspronkelijke stichting gaat daarna onder de naam Vriendenstichting verder als donateursvereniging en realiseert met hulp van de nodige fondsen en instellingen het opmetselen van de fundamente van het oorspronkelijke kleine en grote voorhuis en de Voorhof (1999), het graven van de slotgracht rond de Voorhof (2000), de bouw van een ophaalbrug (2003), de loopbrug naar de donjon (2008) en de middeleeuwse Tuin der Zinnen (2010). ■

De Vriendenstichting realiseert onder meer de bouw van een ophaalbrug en de loopbrug naar de donjon.

Foto archief Dever

Bronnen

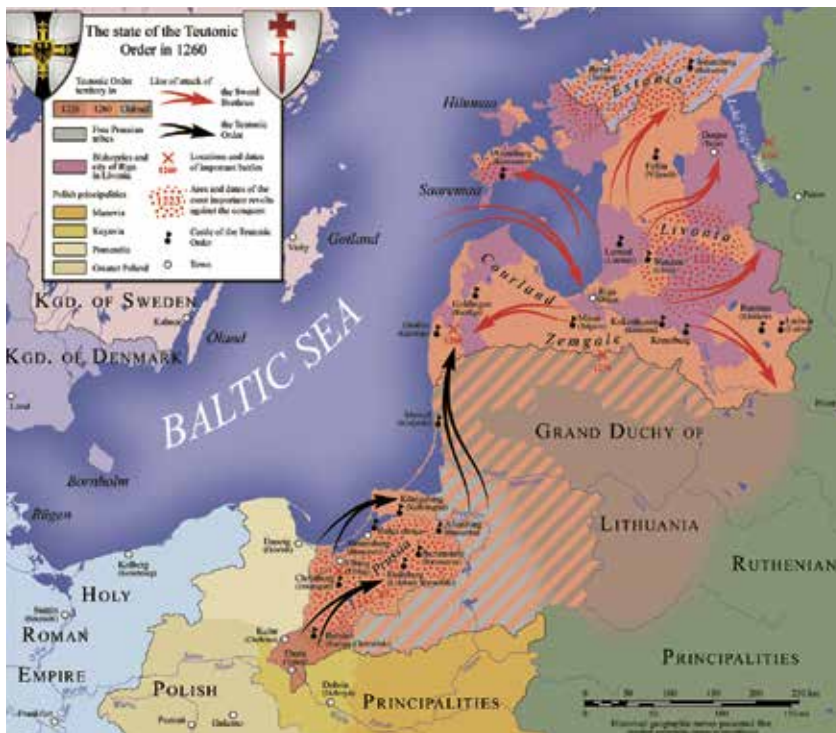
- Dagboek aantekeningen (ringband A5) van A.M. Hulkenberg in het Dever-archief.
- J.W. de Groot, *De Bloemenvelden*, uitgever N.V. Haarlemsche stoomzeepfabriek Het Klaverblad 1918. 88 pagina's, 144 afbeeldingen in kleur.
- J.J.J.M. Beenakker, 'Alphons Marie (Fons) Hulkenberg (Hillegom 11 juli 1915 – Lisse 11 juli 2003)' in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 2003-2004.
- A.M. Hulkenberg, *Het huis Dever te Lisse*, Europese Bibliotheek Zaltbommel, 1966.
- A.M. Hulkenberg, *Breek af uw tent, memoires en opstellen*, Lisse 2002.
- B.H.H. Bergman, 'Uit het archief van de Stichting Dever' in *Dever Bulletin* 11/2000.
- F.A.J. van der Ven, 'De confiscatie van Huis Dever' in *Dever Bulletin* 15/2004.
- J.J.J.M. Beenakker, 'Fons Hulkenberg en de redding van 't Huys Dever' in *Dever Bulletin* 24/2013.
- Rob Pex, 'Pareltjes uit het archief van Dever deel 3 – Een bijzonder geschenk van 'mevrouw Adelheid barones Heere-man van Zuydtwijck', 1973/1974' in *Dever Bulletin* 30/2019.
- Arie in 't Veld, *Kleine kroniek van Lisse, 1960-1969*, 2010
- Arie in 't Veld, *Kleine kroniek van Lisse, 1970-1979*, 2013

'In terram infidelium'

Uit eerder bronnenonderzoek kon de conclusie getrokken worden dat Reinier Dever

twee Pruisenreizen heeft meegemaakt om onder leiding van de Duitse Orde het zwaard op te nemen tegen de heidenen in het naastgelegen Litouwen. Nu zijn er voldoende aanwijzingen om er van uit te gaan dat de Lissese ridder naast allerlei ander oorlogsgeweld vijf van dit soort kruistochten naar de Baltische kust heeft meegemaakt.

Cees van Biezen

Het Baltische gebied tussen 1260 en 1410. Wikimedia Commons

REINIER DEVER

Om Reinier Dever de plaats te geven die hij verdient in de Nederlandse geschiedenis is Cees van Biezen in 2019 begonnen aan een literatuur- en bronnenonderzoek naar Reinier d'Ever. Wat weten we nu eigenlijk van hem?, is de centrale vraag.

Hij was getrouwd met Janne van Leyen-

burg en had drie kinderen. Een dochter van wie wij de naam niet weten, stierf in of voor 1417. Zij was getrouwd met een van Haeften. Na de dood van Reinier erfde Haar zoon Gysbert van Haeften Huys Dever. Reinier is meerdere keren op Pruisentocht geweest en hij heeft tegen de Friezen gevochten.

Wie zich verdiept in de Pruisenreizen van de heer van Dever, zou vrij naar de middeleeuwse tekstdichter kunnen verzuchten 'Reinier waer bestu bleven?' Egidius heeft die vraag voor zover bekend nooit beantwoord. Maar wij zouden via een bode uit het hoge noorden kunnen horen: „*Cesarus de Bilsen, Ic bin int Preussenlandt ende bi dem Teutonic Ritterorden.*”

Steeds heb ik onze reislustige Reinier Dever – ook geschreven als Dener, Deuer of d'Ever – chronologisch op de hielen willen zitten. Maar heel langzaam kwam bij mij de gedachte op en leek het mij ook verstandiger om hier misschien een keer van af te wijken en thematisch te werk te gaan.

De 'Prussen Reise' zijn toch zeer belangrijke periodes geweest voor onze vechtersbaas en edelman. Vijf keer, vermoed ik, heeft hij aan deze voor edelen zeer prestigieuze tochten mogen deelnemen; misschien nog vaker, maar dat zal door verdere bestudering van de bronnen geopenbaard moeten worden.

Tot nu toe is mijn veronderstelling dat Reinier op reis is geweest in de jaren 1357-58, 1362-63, 1368-69, 1380-81 en 1386-87. Voorzichtig heb ik getracht zoveel mogelijk duidelijk te maken, voor zover mij bekend. Sinds het eerste artikel in *Dever Bulletin* 31/2020 bent u al enigszins bekend met het Pruisenland. Doch nu wil ik er toch dieper op ingaan, wat er in

'Pruusenlandt unde Samaiten' (Litauen en oblast Kalingrad) heeft plaatsgevonden. Eerst neem ik u mee waar Reinier is geweest, om daarna enige begrippen, die ik steeds gebruik te verklaren in mijn volgende artikel en daar dieper op in te gaan. Ook zult u veel aangehaalde stukjes tekst aantreffen, zowel in latijn, oud-Duits, oud-Nederlands of andere talen met een middeleeuws karakter om te verduidelijken waar onze ridder zich bevonden heeft.

Jan van Blois. Tekening door Jacques le Boucq (<1573), Collectie Médiathèque d'Arras

De eerste reis 1357-1358

De eerste tocht – van begin herfst 1357 tot plusminus juni 1358 – is waarschijnlijk gemaakt door een Hollands-Henegouwse groep, onder anderen met Daniel van de Merwede, Dirk van Houwingen, Reinier Dever en de bekende Rutger Raitz. Misschien onder de leiding van de banieren van de graaf van Foix, Gaston III Febus de Zonnegod, uit het gebied van Gascogne en de Pyreneeën en Jean de Grailly, captal de Buch, een familielid. Of onze edelen de gehele tijdspanne hebben voltooid en het laatste traject in Frankrijk hebben afgelegd is onduidelijk.

Tijdens deze reis is er weinig ondernomen omdat er juist een rustige peri-

ode was ingelast tussen de strijdende partijen. Dus van 'eine Reise' was geen sprake. Dat er goede contacten zijn geweest met de Gascogners moet haast wel. Daarom stip ik hun aanwezigheid even aan. Op latere Pruisenreizen komen we deze Gascogner edelen vaak tegen in gezelschap van heer Jan van Blois, in feite ook een zeer hoge Franse edelman, tijdens zijn ondernemingen in het 'Pruisenlandt'. En eveneens denken we aan de reis naar Granada in 1362 van Hertog Albrecht van Beieren en Reinier Dever, die niet verder kwamen dan Navarra en het gebied van de Gascogners hebben bezocht.

De tweede reis 1362-1363

Vanaf 8 december 1362 was het een drukte van belang te Geertruidenberg. Heer Jan van Blois stond op het punt om af te reizen naar het Pruisenland met zijn gevolg van dertig ridders en knapen met gage en dertien ridders en knapen zonder gage, om mede te gaan strijden met de ridders van de christelijke 'Teutonic Order' tegen de heidense Litouwers.

In zijn gezelschap treffen we ook ridder Jan Pijlijser aan, een bekende van Reinier Dever uit het hertogdom Brabant.

Aangekomen in Königsburg, de verzamelplaats van alle Pruisenreizen, waar men vaak langdurig moest wachten op welke militaire operatie mogelijk was of welke spoed vereiste. Het was op dinsdag 11 april 1363 dat Jan van Blois in

Tweede Pruisenreis 1362-1363

Tweede Pruisenreis 1362-1363	
Heenreis	Terugreis
8 december 1362	30 april - 6 mei
Geertruidenberg	Königsberg
Hoogstraten	Brandenburg
Herentals	Heiligenbeil*
Herselt*	Braunsberg
Diest	Pruisisch Holland
Maastricht	Christburg/Dzierzgon
12-14 december	Riesenburg*
Aachen (nu DE)	Lessen
Duren*	Kulimsee*
15-17 december	12-14 mei
Köln	Thorn
Lennepe	Merede*
Kamen	15-16 mei
Beckum	Konin ter Nuwerstat
Wiedenbruck*	Kalisch
Bielefeld	mixstadt/mikstat/
Herford*	muggenstadt*
Minden	Schildberg/Ostrzeszow
Nienburg	Oels/Olesnica*
Rethem über die Aller	18-20 mei
Walsrode	Breslau/Wroclaw
24-26 december	Kanth
Luneburg über die Netze	Striegau
Luneburg über die Elbe	Landeshut*
Lustau	Trautenau (nu CZ)
27-29 december	23-25 mei
Lubeck	Konniggrätz*/Hradec-Kralové
29-31 december	24-27 mei
Wismar	Prag/Praag/Praha
Rostock	Berzun Beroun*
Ribnitz	Temparen*
2-4 januari 1363	Mauth (Myto)*
Stralsund	Pilzen
Greifswald	29 mei
Zollstelle*	Tachau/Tachov
Wolgast Zollstelle* über die Peene	Neustadt a/d Waldnaab* (nu DE)
Wolgast (Zollstelle*) über die Swine	Hirschau
Ten Nyenhove bi der see	Hersbruck
8-10 januari	31 mei - 2 juni
Kolberg	Nurnberg
Koslin	Emskirchen
Zollstelle	Kitzingen*
Stolp	Wurzburg
Lauwenburg	Wertheim*
Köln	Milttenberg
14-17 januari	Babenhhausen*
Danzig (nu PL?)	Langen

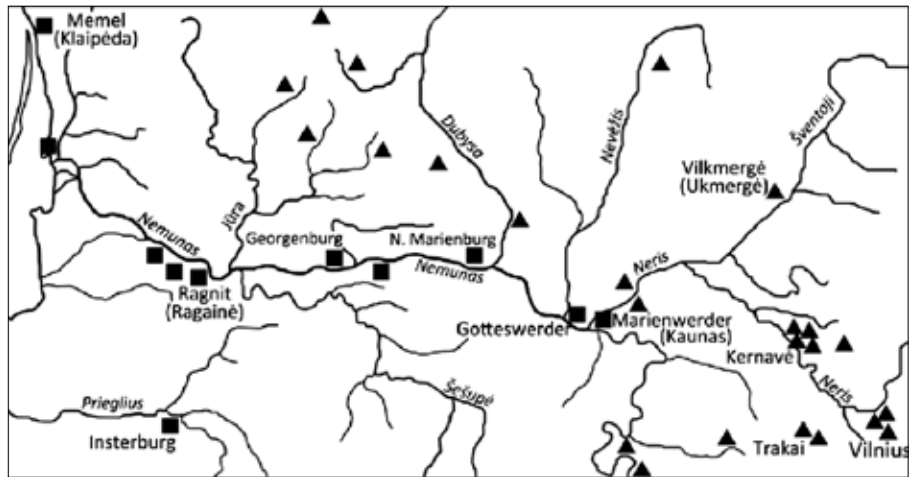
actie mocht komen met zijn edellieden en gevolg voor 'eine Reise' die zou duren tot 30 april 1363. (20 dagen)

April 11-30 1363 de grote 'Schiffsreise, eine reysa navigalis exercitus', (per schip naar de Litouwse burchten) Welun (velona), Pisten (pieste) en Neu-Kauen kaunus) "in terram infidelium.

'Eodem anno magister generalis circa festum pasce navigali exercitu coacta castra in Letovia expugnavit, primo castrum Kauve miro et inexplicabili opere reinceptum; Pistene et Velun, que funditus destruxit.'

De burchten Pisten aan de Dubissa (niet ver van de Memel) en Welun aan de Memel lagen op de route van deze onderneming. Deze 'Reise' is in feite per schip gegaan. Het lag in de bedoeling om de burcht Neu Kauen, enige mijlen verwijderd van Kaunus, gedacht wordt aan Gotteswerder, te veroveren en te verwoesten.

Het beleg van de stenen burcht heeft een tijdje geduurd. De burcht is werkelijk totaal verwoest. We vermoeden dat deze burcht op het eiland Wirgallen lag en dezelfde was als Gotteswerder aan de mond van de rivier de Nyewe-

Ligging van Gotteswerder (rechts van het midden) langs de Memel. Bron Researchgate.net

scha. Op deze reis ondergingen twee burchten hetzelfde lot, namelijk Pisten, (Piskre, Piestve), een houten burcht op de Palemon heuvel in Seredzius op de rechteroever van de Memel (Neman) in het Jurbarkas-district vlak bij waar de rivier de Dubysa in de Memel stroomt en Welun (Veliuona a.d. Memel) ten westen van Pisten. Het verlies van de burchten was een zware slag voor de Litouwers. Het was vaak stuivertje wisselen met de burchten. Men vertrok altijd vanuit

Königsberg (Kalingrad) en scheepte meestal in te Labiau (Polessk) aan de Memel (Neman), waar een grote pier lag naast het kasteel. Ragnitz aan de Memel was eveneens een bekende inschepingsplaats. Zelfs in mei 1363 hebben zij nog moeten optreden tijdens een 'Geschrei' in de buurt van Tapiau. Met geschrei wordt de situatie bedoeld waarin tegenaanvalen van de Litouwers moesten worden beantwoord.

De derde reis 1368-1369

Ende is te weten dat Jannes Tolnaer voir rekt sijn wtgheven bi hem selven en te samen van alle den costen die mijn heer dede op die reise in Pruussen van der tijd dat hi daerwaerts porrede dit was des manendaghes 20 daghe in november int jaer 68 ter tijd toe dat hi weder thuus quam, dat was des donredaghes 5 daghe in julio int jaer 69.

Dat is een termijn van 32 weken 'en 3 daghen' die 'mijn heer op die voirschr. Reise was', met zijn gevolg bestaande uit:

- één bediende (zeer belangrijk persoon)
- vijf pages
- vijf knapen -- twaalf paarden
- achttien bedienden—achttien paarden
- een kapelaan
- een schrijver
- vijf ridders met gage, waaronder Reinier Dever (zie *Dever bulletin* 32/2021, pagina 12)
- een ridder zonder gage
- een knaap zonder gage

- zestien ridders en knapen met gage in Pruisen
- een Pruis
- een logementhouder

Zoals al eerder gememoreerd werden alle expedities geregeld vanuit Königsburg. Hier vermaakten de edellieden zich onderling met de nodige middeleeuwse spelletjes. Al wachtend of ze konden deelnemen aan een of andere geplande onderneming. En deze gelegenheid deed zich voor Jan van Blois en zijn metgezellen voor: 'eine Reise zu Landwehr und Geschrei':

Ënde na den ombiten reet hi mit aale sinen luden van wapene te Baerdensteyne tot enene ghecreye daar hi duerde tot des naesten donredag. ...

Van 25 februari 1369 tot 1 maart treffen we ze aan in Bartenstein. Op 27 april tot 23 mei een 'Baureise naar Gottese-werder'.

17-19 januari	Mainz Koblenz Bonn
19-21 januari	'ein Dorf' Elbing Heiligenbiel
22 januari - 11 april	Maastricht (= nu NL) Hasselt* (= nu B) Diest Herentals* Hoogstraten
11-30 april	Geertruidenberg (= nu NL)
Pisten Welun	12 juni Schoonhoven

Reis heen+terug 3.255 km in 94 dagen
* Oponthoud om te eten

Bartenstein (links midden ten zuiden van Königsberg).
Zie hier ook de weg Königsberg-Tappiaw-Welaw-Insternburg-Schirwind. Bron Wikipedia

De vierde reis, 1380-1381

Ik heb me ook verdiept in de reis van 1380-1381. Omdat er weinig edelen met naam aan deelnamen moest er veel spuurwerk verricht worden en ik heb enige gegevens gevonden: *Non fuerunt tunc in Prussia principes nec multi barones nominati, sed solum multi hospites.*

Deze reis heeft plaatsgevonden onder de banieren van Jan van Polanen, heer van de Lecke, met 22 edellieden, onder wie de edelen Reinier Dever en Jan van Rijswijk. We komen ze tegen in Navinpillis, ook genoemd: Neuen pile, Avenpil, Nawenpille. Chroniqueur Wigand von Marburg, 'Herold und Chronist des Deutschen Ordens', noemt deze omgeving in 1381.

De gedachte heerst dat de burcht op een heuvel gelegen heeft bij het stadje Aukstadvaris, hetgeen burcht aan de Narva betekent. Deze stad kunnen we vinden in de nabijheid van het merengebied Nava en Pilaites en de rivieren Verkne en Streva. Van daar trekt men op naar Dirsunen (Dirsunenhusen, Darsunskis). Uit de berichten van de *Annales Thorun* was het Teutoonse ridderleger

Derde Pruisenreis 1362-1363

Derde Pruisenreis 1362-1363 met Jan van Blois	
Heenreis	Terugreis
20 november 1368 Bergen op Zoom Geertruidenberg*	23-26 mei Königsberg
20-21 november 's-Hertogenbosch	26 mei Brandenburg gesinde jvb Uschakovo Bransberg/Bruunsberge* Braniewo (P)
22 november Turnhout	27 mei Pruisisch Holland/Paslek Alt-Dollstadt* Dulstede Heiligenbiel
23 november Halen	28 mei Marienborch/Malbork Elbing/Ewinghen
24 november Maastricht	30 mei Neudorf b. tief/Nyendorpe
25-26 november Aachen	31 mei Grudense/Graudenz Marienwerder Colmesce/Kulimsee*
27 november Julich/Guilike	1-2 juni Thorn/Torun
28-29 november Köln/Cuelen	3 juni über die Wijssel Straszewo/Strabo* (P) t'Se meraedse/Radziejow Ter Nets/Nets*
30 november Lennep	4 juni Konin/Conine Ter Nyerstat
1 december Dortmund	5 juni Cameys/Kalisch Scitberch/Schildberg/Ostrzeszow*
2 december Hamm	6 juni Wartenberg/Waartenberch/Sijcow Oels/Alsen/Olesnica*
3 december Beckum/Beechem	7-8 juni Breslau/Bresselo/Wroclaw Neumarkt/t'Nuwermerct/SrodaS- laska*
4 december Bielefeld/Bilenvelde	9 juni Leignitz/Lieglennisse/Legnica
5 december Minden/Minen	10 juni Bunzlau/Benzelo/Bolesla wiec veer
Kleine veer Weser	11 juni Gorlitz/Gorleche
6 december Nienburg/Nyenborch	12 juni Bautzen/Boudechin/Budysin Konigsbruck/Cominxbrugge
7 december Rethem/über die Aller*	
8-9 december Lüneburg/Lunenborch über die Netze über die Elbe	
10-12 december Lübeck/Lubeke	
13 december Wismar/Wissemaer	
14 december Rostock/Rostoke	
15 december Ribnitz/Rubenesse	

11 februari Litouwen binnetrokken en bevond het zich op vijandige bodem, om op 13 februari 'Nouwenpil' aan te vallen: *Eodem anno XI Februarii venerunt domini nostri in Lituaniam et XIII ejusdem castrum Nuenpilenet aliud castrum Dirsunehusen. ...*" (Srp III blz. 115)

In dem jare Cristi 1381 bi lichtmissen (um 2 febr) quemen de godesriddere van Prutzen in Littowen unde wunnen dar en slot Avenpil.Da togen se vort vor en ander, dat het Dirsunehus, dat slot wunnen se leddich. ... (Aus Detmar Srp III blz. 115)

Anno domini 1381 am XIII tage des horningis belogin (13 febr.) die herren von Pruszen ym lande czu Littowen eyn hus, das hys Nawenpille, ... (Johann von Posilge Srp III blz. 115).

... qui in terram Pruszie vocatus erat ... Fuerrut eciam ibidem domini Lecke et de Yevenburg, dum vastaretur terra Laukisten et castrum Nawenpil ... (chronik Wigand von Marburg Srp III blz. 602)"

Im gleichen des folgendes jares 1381, die lande Lekisten, Nawenpill, Summerpill und Kalisken...

Grafmonument Jan van Polanen in de Grote Kerk van Breda. Foto Wikimedia / G. Lanting

Waarschijnlijk heeft de stoet edelen na de overwinningen de terugweg genomen naar Königsberg (Kalingrad) via Insterburg (Chernyakhovsk oblast Kalingrad Rusl.) In *die Littauischen Wegeberichte in scriptores rerum prusicarum band 2* komen we vele berichten en brieven van Teutoonse ridders en meesters tegen die deze gegevens optekenen waar men

langs en door kan reizen om de grote 'Reise' via 'die Grosze Wildnis', te volbrengen om de strijd aan te gaan met de Litouwers.

Enige van deze wegen heeft onze ijszervreter zeker op zijn ros bereiden. Van de honderd wegen die terug te vinden zijn in de *Littauischen Wegeberichte* heb ik er de nodige in ogeschouwd genomen

16 december	Greifswald/Gripswolde	13 juni	Groszenhain/Mijssen über die Elbe
17 december	Wolgast	14 juni	Mugeln/Mugghehinc*
	Zolstelle*	18 juni	Gotha/Gota
18 december	über die Peene	19 juni	Eisenach/Ysenac
	über die Swine/t Zwijn	20-21 juni	Marburg/Marborch
19 december	Nyenhove/ten Hove/Niechorze (P)	22 juni	Strazebersbach/Eversbach
20 december	Kolberg/Coolberghe/Kolobrzeg	22-23 juni	Siegen/Zeghe
21 december	Koslin/Casseline/Koszalin	24 juni	Oudenrode/Overath*
22 december	Schlawe/Slawe/Slawno	über den Rhein	
23 december	Stolp/Stolpe/Slupsk	24-25 juni	Köln/Cuelen
24-25 december	Lauenburg/Leeuwenborch/Lebork	Julich/Gulike*	
26 december	Kolln/Cuelen/Kielno	26 juni	Aachen/Aken
27-28 december	Danzig/Danseke/Dansk	Maastricht*	
30-31 december	Marienburg/Malborg	27 juni	Hasselt
1 januari 1369	Lammeriant/Weischelfahre/Wijssel	Geel/Ghele*	
1-6 januari	Elbing/Ewinghe/Elblag	28 juni	Baerle
7 januari	Heiligenbiel/Mamanovo	Geertruidenberg*	
8 januari-17 april	Königsberg/Coninxberghe/Kalingrad	29 juni	Schoonhoven/Scoenhoven
25 februari	Reise Baerdensteyne Ghescreye		
1 maart	Bartenstein* / **		
	Königsberg/Coninxberghe/Kalingrad		
27 april-23 mei	Reise Labagov		
	Baureise Goodswaerder/Gotteswerder		
	Reis heen+terug ± 3.100 km in 222 dagen		
	* Oponthoud om te eten		
	** Wachtijd		

B. Wege nach Auxteten oder Ober-Littauen.

W. 54. Wege von Insterburg nach Darsuniszki a. M.

fol. 212. a. Anno Domini etc. lxxxiii^o in die ad vincula sancti Petri [do lis] Pabil von Instir- und f. 271. a. burg dise¹ wego ezeichinen⁶ kein^h Dirsüne^h 13.

Dise¹ wege wil Pabil von Instirburg furen kein Dirsüneⁱ. Das erste nachleger von Instirburg czu Walko^uwa^h 14 voir¹ den slegen; von Walkow iij mile vf ein flies das heiset die Narpe¹⁵; von der Narpe iij mile vf die Rodappe¹⁶ mitten in den^m Baiten¹⁷; von der Rodappe iij mile uf ein flies, das heist die Lipe¹⁸; von deme flise, die Lipe^o, iij mile czu Dawdisken¹⁹; von Dawdisken ij mile vf das flis Rause²⁰; von deme flise Rause ij mile vf die Süppe²¹; von der Suppe iij mile vf ein flies, das heiset Kempe- sappe²², do mus man ein flis bruckin vnd ij brucher, di haben beide ein seel²³; von dannen ist bis czu Dirsüne²⁴ vj. mile.

- a) a. die. b) f. Mymmel. c) a. Potthern. d) f. samfite. e) f. Saltona. f) f. dise. g) f. cselchen. h) fehlt a. i) - i) fehlt f. k) f. Walkowe. l) f. cru. m) f. dem. n) f. von der Lipe.

- 1) Woigow. 2) Dubissa. 3) j. Putry s. von Eiragola a/D. 4) j. Miloiki östlich von der Dubissa. 5) j. Weradow a/D. 6) Wird in südwestlicher Richtung von Weradow zu suchen sein. 7) Rossienio. 8) Behirwie Nfl. der Szaltona. 9) Der Iszlinafloss, nördlicher Zufluss der Szaltona. 10) Widukle. 11) Nicht viel über 4 M. von der Iszolina nach N. liegt j. ein Ort Weiuki an einem Zu- flusse der Szeszuwa. Oppe bedeutet Littauisch einen Fluss. 12) Scheint in der Gegend von Widukle gelegen zu haben. 13) Darsuniszki a/M. 14) W. 39. not. 7. Bei Wig. c. 87 heisst es Walkenow. 15) Der Fluss Narpe, welcher westlich von Gumbinnen in die Pissa fällt. 16) Rodap, Nfl. der Pissa. 17) W. 39. not. 8. 18) Lepona, Nfl. des Schirwindt. 19) j. Szaudiniczki. 20) Rawszo, Nfl. der Szeszuppe. 21) Szeszuppe. 22) Der Fluss bei Kampine. Vgl. W. 39. S. 683. not 5. 23) Vgl. W. 22. not. 15. 24) Darsuniszki a/M. Gebiet mit einer gleichnamigen Burg. Wig. c. 82.

en wel: w39, w40, w41, w42, w54, w55, w56. Met weg 54 wil ik u nu kennis laten maken (zie hiernaast) om een idee te krijgen hoe de gegevens na deze weg te hebben onderzocht per bericht of brief naar Königsberg werd verstuurd zodat men de omstandigheden en de situatie kenden in de bepaalde gebieden.

Alle wegen liepen eigenlijk vanaf Königs- burg. Om bij Insterburg te komen, waar de 'Groszen Wildnis' een aanvang nam, volgde men waarschijnlijk de rivier de Pregel via Tapiau, Wehlau en bij Walkouwe (Walke- now, Waldhausen) naar Insterburg.

Van Walkow 3 mijl (een pruisische mijl is ongeveer 8,5 km) bereiken we een rivier de Narpe (een zijrivier en stroomt westelijk van gumbinnen in de rivier de Pissa). Van de Narpe 4 mijl naar de rivier de Rodappe (ook een zijrivier van de Pissa); midden in het gebied van Baitsen van de Rodappe 3 mijl; een rivier die heet de Lipe (zijrivier van de rivier de Schirwindt = Kutuzovo oblast Kalinggrad) van de rivier de Lipe 3

Beschrijving van de weg van Insterburg naar Darsuniszki (weg 54).

Bron Scriptorum rerum Prussicarum: deel 2 pag 688

mijl tot Dawdisken (szaudininicki); van Dawdisken 2 mijl; naar de rivier Rause (Rawse zijrivier van de Szeszuppe) van de Rause 2 mijl naar de Suppe (Szeszuppe); van de Suppe 3 mijl naar een rivier de Kempesappe. Daar moet men 'flis bruc- kin und ij (2) brucher, die haben beide ein seel'. Van daaruit nog 7 mijl naar Dirsune. Hier stak men de Memel over en had

men nog 4 mijlen nodig om Navinpilles te bereiken.

Heel snel valt op dat er veel rivieren overgestoken moesten worden, ook voordat men van Navinpilles naar Dirsu- nen reisde. De burchten lagen meestal waar men de rivieren moest trotseren. Dit waren de strategische plekken om in het bezit te houden.

Vijfde Pruisenreis 1386-1387

Vijfde Pruisenreis 1386-1387		Terugreis	
Heenreis	21 november 1386	26 februari 1387	
's-Hertogenbosch	Brandenburg/Uschakovo obl.-Kal.)	Braunsberg/Bruynsborch/Braniewo	
Grave über d. Maas			
22 november		27 februari	
Nijmegen		Elbing/Melbinge/Malbork	
24 november		1 maart	
Gelderen/Ghelre		Marienburg/Marienburch/Malbork	
25 november		3 maart	
Kaster/Casteler/Bedburg		Weichselfahre	
26 november		Dirschau/Derssaew/Tczew	
Keulen/Köln/Colen		4 maart	
28 november		Danzig/Dansiche/Gdansk	
Bonn/Bonne		6 maart	
29 november		Kolln/Colen a. Wolt/Kielno	
Andernach		7 maart	
30 november		Lauenburg/Loomburch/Lebork	
Koblentz/Covelenze/Covelenz		8 maart	
31 november		Stolp/Ter Stolpe/Slupsk	
Oberwesel/Weijzel		9 maart	
1 december		Schlawe/Ter Slaew/Slawno	
Mainz/Mens		Zollstelle	
Rheinfahre		Koslin/Kusseliin/Koszalin	
3 december		10 maart	
Frankfurt a. Main/Franckeforde		Kolberg/Colenberch/Kolobrzeg	
6 december		11 maart	
Aschaffenburg/Ascaffenborch		Fahre	
12 december		Horst-Seebad/Fsinhove/Ten Hove/	
Miltenberg/Milteberch		Tzoeme Hove/Niechorze	
13 december		12 maart	
Bischofshem/Tauber bischofsheim		Op den Zwijn/Opt Zwim/Op den	
Kitzingen/Kijtsinge		Zwijn/Swinoujscie	
15 december		Fahre	
Neustadt a.d. Aisch/Nierstad		13 maart	
16 december		Wolgast/Zollstelle	
Nurnberg/Neuremberch		14 maart	
18 december		Stralsund/Mezoende	
Hersbruck/Heartsborch		16 maart	
19 december		Ribnitz/Ribbenisse	
Hirschau/Heersaw		Rostock	
20 december		17 maart	
Neustadt a.d. Waldnaap/Nierstad		Wisnar/Wissemar	
21 december		18 maart	
Tachau/Fachaewa/Tachov (Tsjechië)		Lubeck/Lubek	
22 december		19 maart	
Pilsen/Bilzom/Pizen		Hamburg/Hamborch	
23 december		per schip naar Amsterdam	
Bettlern/Peteer/Zebrak			
24 december			
Praag/Prage/Praha			
27 december			
Brandeis/Brandyyss nad Labem/Stara Boleslav			

b) Rekening-Kost der reise in Pruissen des graaven van Oostervant van St. Martyn in winter 1386 tot 19. April 1387, onder hertoge Albrecht van Beieren.

Op deze kaart is het interessant om de weg te volgen naar Bartenstein (ten zuiden van Königsberg) waar 'das Geschrei' in 1369 plaatsvond en heel duidelijk de weg Königsberg-Tapiau-Insterbürg-Gumbinnen-Stalluponen-Schirwindt (naar boven) zichtbaar is. Onder Elbing (helemaal links boven) ligt een plaats zeer bekend in de Nederlandse middeleeuwse geschiedenis: Pruisisch Holland.

Bron deutsche-schutzgebiete.de

De vijfde reis, 1386-1387

De vijfde reis waar Reinier ook aanwezig was, vermeldt 31 ridders en knapen met gage. Hertog Albrecht van Beieren, graaf van Holland, heeft waarschijnlijk gevraagd aan de ervaren edelman om zijn zoon bij te staan op deze reis. Op deze reis is echter geen 'Reise' ondernomen, dus verder dan Königsberg is men niet gekomen. In enkele passages van de rekening etc. is duidelijk te zien dat Reinier Dever aanwezig was. Vaak wordt hij Reynier Dener of Reynier Deuer genoemd. ■

Literatuur

- *Die Preussenreisen des Europäischen Adels* Teil 1 en 2
- *Adlig leben im 14. Jahrhundert die Preussenreisen des europäischen Adels*
- *Ehrenvolle Abwesenheit, Studien zum adligen Reisen im späteren Mittelalter*
- Alle vier boeken van Werner Paravicini
- H.A. Verhoef, *De rekeningen van Jan van Blois*
- *Scriptores rerum prussicarum*, band 1, 2 en 3

28 december	Weiszwasser/Wytwasser/Bela
29 december	Zittau/Zythaew
30 december	Gorlitz a.d. Neisse/Goerlize
1 januari 1387	Guben/Gobbijn
2 januari	Frankfurt a.d. Oder/Frankvoer opten Aderen
3 januari	Drossen/Drossen/Oslo Lubiskie (Polen)
4 januari	Landsberg Warthe/Lantsberch Gorzow Wielkopolski
5 januari	Friedeberg/Vredeberch Strzelece Krajienski
6 januari	Arnswalde/Aerntswolde/Choszczno
7 januari	Dramburg/Droemburch/Drawsko Pmerski
8 januari	Schivelbein/Schivelbeen/Swidwin
9 januari	Belgrad/Belgaerde/Bialogard
10 januari	Koslin/Kusseliin/Koszalin Zollstelle
11 januari	Schlawe/Ter Slaew/Slawno
12 januari	Stolp/Ter Stolpe/Slupsk
13 januari	Lauenburg/Loomburch/Lebork
14 januari	Kolln/Colen a. Wolt/Kielno
15 januari	Danzig/Dansiche/Gdansk
18 januari	Diirschau/Derssaew/Tzew Weichselfahre
19 januari	Marienburch/Marrieburg/Malbork
21 januari	Ebing/Melbinge/Elblag
23 januari	Braunsberg/Bruynsborch/Braniewo
25 januari	Brandenburg/Wwakobo Uschakowo/Oesjakowo oblast-Kalingrad
26 januari	Konigsberg/Conicsberch/Kalingrad

Droogmaking Lisserpoel leidde tot vertrek ambachtsheer Johan van Matenesse

Lisse had vierhonderd jaar geleden part nog deel aan het droogmaken van de Lisserpoel.

Jonker Johan van Matenesse (1547-1624), nota bene de eerste ambachtsheer van Dever en Lisse, stond er helemaal buiten. Naar verluidt was het Leidse besluit uit 1622 tot inpoldering zelfs een van de redenen voor de Heer van Dever om uit Lisse te vertrekken. Van Matenesse was de laatste eigenaar van Dever die zelf ook echt in Lisse heeft gewoond.

Ed Olivier

Het vorige maand verschenen boek *De Lisserpoelpolder 1624-2024, 400 jaar geschiedenis en verandering*, uitgegeven door de Vereniging Oud Lisse, geeft een compleet overzicht van de geschiedenis van de Poelpolder – van het ontstaan van het prehistorische landschap, de droogmaking in 1624 tot de woningbouw vanaf 1965.

De auteurs Jos van Bourgondiën, Leo van der Geer, Aad van der Geest, Ria Grimbergen, Peter Horsman, Cor Langeveld en Henk Schaap hebben bijna tweeënhalf jaar lang informatie verzameld, vooral uit de archieven van Erfgoed Leiden, het Hoogheemraadschap Rijnland en het Nationaal Archief in Den Haag. Voor de redactie van het boek tekenden Ria Grimbergen, Henk Schaap, Peter Vink en Jan van der Voet.

Droogmakerijen

Het water van de Lisserpoel – onderdeel van het Leidse of Haarlemmer Meer – was voor een groot deel eigendom van de graven van Holland. In de vijftiende

eeuw is het naar de stad Leiden gegaan. Er was in die tijd grote armoede en om het onderhoud van de Pieterskerk, de Pancraskerk en de Vrouwenkerk te helpen financieren kregen de kerkmeesters de Lisserpoel. Het was de tijd van de grote succesvolle droogmakerijen in Noord-Holland. De kerkbestuurders wilden daarom graag de Poelpolder ontwikkelen en een groepje Leidenaars dat aan de invloedrijke Veertigraad verbonden was, sloot zich bij dit initiatief aan.

Onder de eerste elf investeerders zaten ook een paar Amsterdammers, zoals Jan van Baerle en de familie Becker. Dat waren investeerders die ook al bij De Beemster betrokken waren. Een van de spraakmakende Leidse kopers was schout Willem de Bont, die later nog bekendheid verwierf met de grootse begrafenis van zijn lievelingshond.

Schets

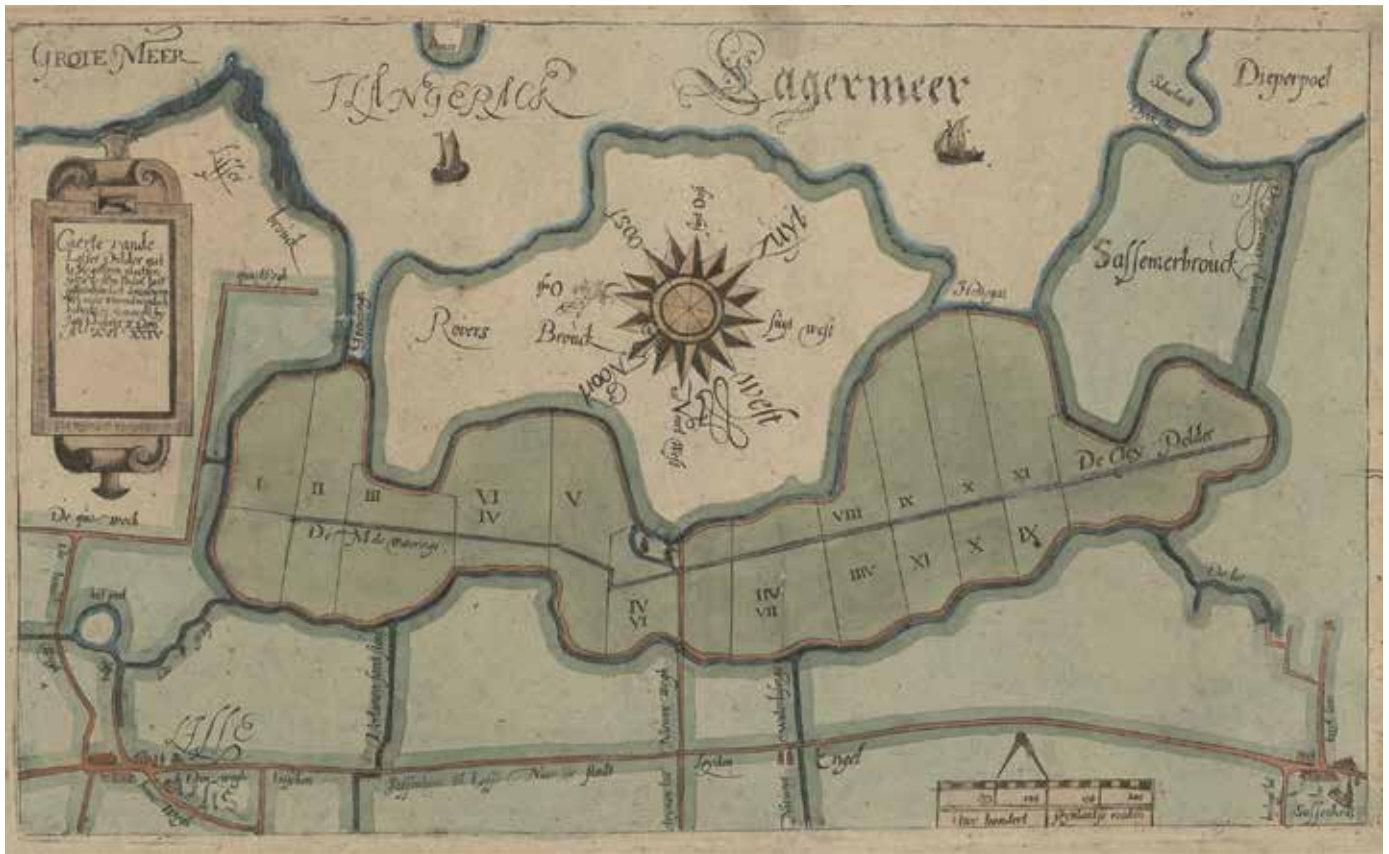
Het boek bevat een uitgebreide en kleurrijke schets van de Lissese samenleving in 1622. Hoe zat het bestuurlijk in elkaar;

hoe was de bevolking samengesteld. Hoe was de verhouding tussen politiek en religie; tussen de schout en de ambachtsheer?

Er waren vijftientig aannemers bij de inpoldering betrokken; geen lokale mensen, maar allemaal uit Noord-Holland en Friesland. Er werd eerst een ringsloot gegraven op het oude land. De grond die daaruit kwam werd gebruikt om de dijk van te maken. Vervolgens maalden twee schepdradmolens het water weg. Deze werden al voor 1645 omgebouwd tot innovatieve vijnzelmolens.

Gedoe met de kerkenraad

Afgezien van het feit dat de 75-jarige Johan van Matenesse niet gediend was van de graafwerkzaamheden op enkele honderden meters van zijn woning, was er in Lisse ook voortdurend gedoe met de kerkenraad. Het zijn de jaren van de Tachtigjarige Oorlog en de Reformatie. De nieuwe protestantse kerkbestuurders trachtten zich aan het gezag van Van Matenesse te onttrekken. Hij is rooms-

Landmeter en Leidenaar Jan Pietersz Dou bracht in 1624 de elf nieuwe kavels van de Lissepoelpolder in kaart. De Cleijpolder rechts bleef in handen van jonker Johan van Wassenauer, eigenaar van kasteel Duivenvoorde in Voorschoten. Beeldcollectie van het Historisch Archief Haarlemmermeer

Grote Poelmolen of Lissepoelmolen aan de Ringvaart, gebouwd in 1676 na een grote dijkdoorbraak. Foto Wikimedia 2008

gezind gebleven, maar als ambachtsheer heeft hij het recht om de dominee van Lisse te benoemen en ontslag te verlenen. Als officiële reden voor zijn vertrek noemt Van Matenesse echter zelf het gebrek aan inkomsten uit zijn Utrechtse bezittingen (van moederszijde) als gevolg van het krijgsgeweld én zijn afwezigheid daar. Het Kohier Hoofdgeld Rijnland van 1622 meldt dat de ambachtsheer 'alhier tot Lisse voortaan geen vijer (vuur) noch licht meent te houden'. Met deze verhuizing ontsnapt Van Matenesse in elk geval aan de eerste volkstelling en bijbehorende belastingronde in Rijnland. Na afloop van het Twaalfjarig Bestand in 1621 dreigt de oorlog weer op te vlammen. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zat dringend om geld verlegen om een goed leger op de been te brengen.

Het overlijden op 77-jarige leeftijd van Johan van Matenesse, twee jaar later op 14 juli 1624, doet onder de erfgenamen een strijd ontbranden die 75 jaar zou duren. De heer van Lisse had

geen kinderen en geen testament. De roddelpers zou zich anno 2024 de vingers aflikken bij de verdachtmakingen die tijdens dit geschil zijn gearchiveerd: 'Wat is er gebeurd met die zak met gesponnen garen, die zich in de sterfkamer bevond? En is het waar, dat het kistje met de papieren van de heer van Lisse naar de slaapkamer van Joanna Pieck is overgebracht?', noteert Dever-kenner Fons Hulkenberg in *Het Huis Dever te Lisse* (1966).

Veenweidegebied

Na de inpoldering was de Poelpolder 350 jaar lang een veenweidegebied, waar maar een paar boeren gevestigd waren. Als gevolg van dijkdoorbraken liep de polder ook nog eens vijf keer vol water. Een jaar na de grote dijkdoorbraak van 1675 werd de Grote Poelmolen aan de Ringvaart gebouwd. De inpoldering was economisch geen succes. De kerken en de investeerders hebben er een paar jaar geld mee verdiend, maar uiteindelijk konden ze de polder alleen als weidegebied verpachten. Het was geen land-

Woningbouwvereniging Volksbelang viert de bouw van haar duizendste woning, waarvan 552 in de Poelpolder, op 13 januari 1968. Foto Beeldbank Oud Lisse

bouwgrond waar bij voorbeeld graan op kon worden verbouwd. De opbrengsten vielen tegen; sommigen verkochten hun grond snel weer door.

Een bijzonder stukje couleur locale in het boek is de boedelinventaris van boerderij Langeveld uit 1685 – zeer gedetailleerd: vee, gereedschap, huisraad, goud en zilver, linnen, wollen goederen. Het geeft aan dat er toch een behoorlijke welstand was, ook onder de pachters.

De Poelpolder bleef jarenlang het eigendom van de stedelijke elite. Dat heeft 200 jaar geduurd, maar in de achttiende eeuw trad een verschuiving op. Economisch ging het slechter, waardoor de boerenelite de plek van de stedelijke elite kon innemen. Tot de eerste woning-

bouw was de grond in handen van een paar Lissese families.

Woningnood

De woningnood in de jaren '60 van de vorige eeuw bracht de plannen voor 3.200 woningen in de Lissese Poelpolder in een stroomversnelling. Leiden kon onvoldoende bouwen. Daarom kreeg Lisse een contingent van meer dan 500 flatwoningen, met de voorwaarde dat een flink aantal Leidse woningzoekenden een woning zouden krijgen. De gemeente Lisse onderhandelde met de grote boeren. Er werd flink weerstand geboden, maar de gemeente dreigde met onteigening, waardoor de meeste boeren omgingen. Alleen boer Verdegaal van

boerderij Poelway deed niet mee. Hij verkocht zijn hele hebben en houden aan het bouwbedrijf Nieuw 's-Gravenhage, maar die kreeg tenslotte de deksel op z'n neus, want deze aannemer werd onteigend.

Net als het droogmaken van de Lisserpoel in 1624 is de grootschalige woningbouw in de Poelpolder vanaf 1965 een nogal Leidse aangelegenheid. Zo Leids zelfs dat PvdA-fractievoorzitter Piet Van Leeuwen in 1970 verzuchtte: „We zijn er gewoon ingetrapt.” Bijna tweehonderd van de 552 flatwoningen werden niet toegewezen aan Lissese, maar aan Leidse woningzoekenden en marinepersoneel uit Valkenburg. Dat bleek in de beginjaren van de Poelpolder niet de perfecte bewonersmix: „Tot vechtpartijen aan toe”, klaagde Van Leeuwen in de gemeenteraad. Twee jaar eerder was dezelfde Van Leeuwen als voorzitter van woningbouwvereniging Volksbelang overigens wat vrolijker over de Leidse inbreng. De Poelpolder bracht Volksbelang immers een verdubbeling van zijn woningvoorraad tot 1.000 woningen en 200 nieuwe leden uit de Sleutelstad.

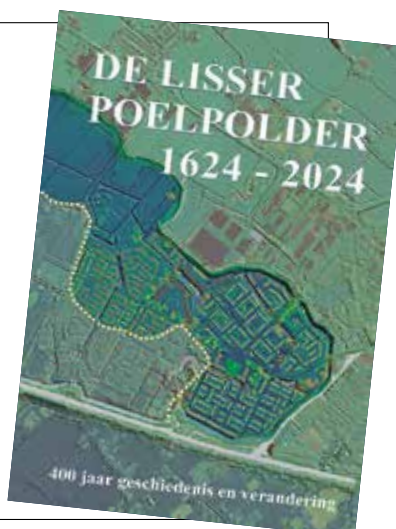
Er was in de jaren '60 een groot optimisme om de woningnood voor eens en voor altijd op te lossen. Maar door allerlei factoren is de behoefte aan woningen helemaal niet afgenomen. Er woonden destijds gemiddeld 5,5 mensen in een woning; nu zijn dat er nog maar 2,2. Dit is een maatschappelijke ontwikkeling, waardoor de woningbehoefte enorm toeneemt.

De huidige bewoners van 'de Poel' weten meestal niet meer hoe de polders in elkaar zitten. Mensen met een huis in de Rooversbroekpolder zeggen vaak ook dat ze in de Poelpolder wonen. Alleen de Grote Poelmolen aan de Ringvaart, boerderij Langeveld en een deel van de oorspronkelijke Ringsloot en Ringdijk herinneren nog aan de oorspronkelijke polder. ■

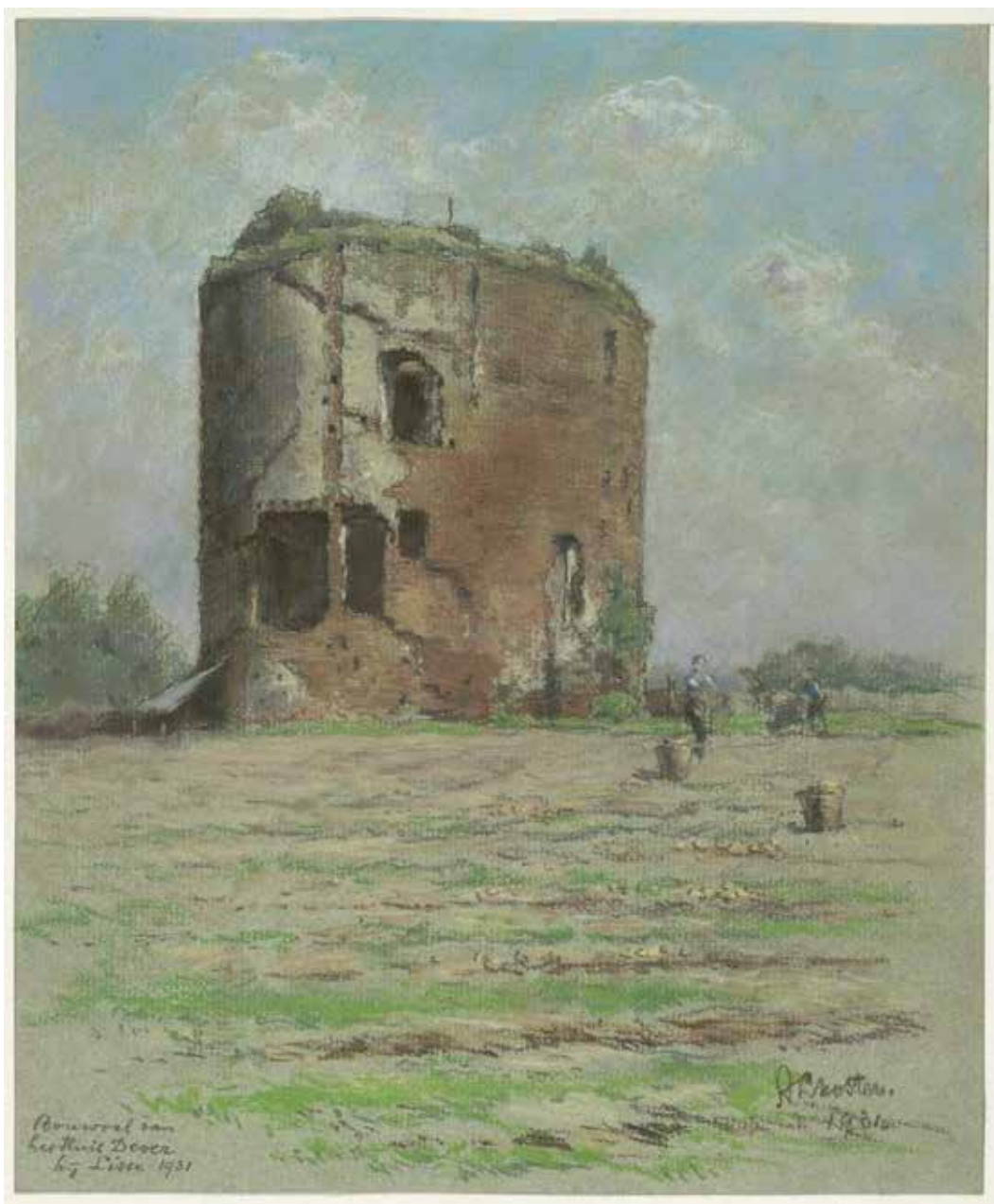
Eerste exemplaar

Dijkgraaf Rogier van der Sande van het Hoogheemraadschap Rijnland heeft op 9 september 2024 het eerste exemplaar van *De Lisserpoelpolder 1624-2024, 400 jaar geschiedenis en verandering* in ontvangst genomen. Het boek – met 260 pagina's en 150 afbeeldingen – is onder andere via Boekhandel Grimbergen in Lisse verkrijgbaar.

Prijs €25, ISBN 978909038679.

Bollenschilder A.L. Koster tekent Dever

A.L. Koster, *Bouwval van het Huis Dever bij Lisse*, 1931, pastel op papier. Noord-Hollands archief, Beeldcollectie van de gemeente Haarlem inv.nr. 42541

Een pentekening van Anton Koster werd in 1904 uitgegeven als ansichtkaart.

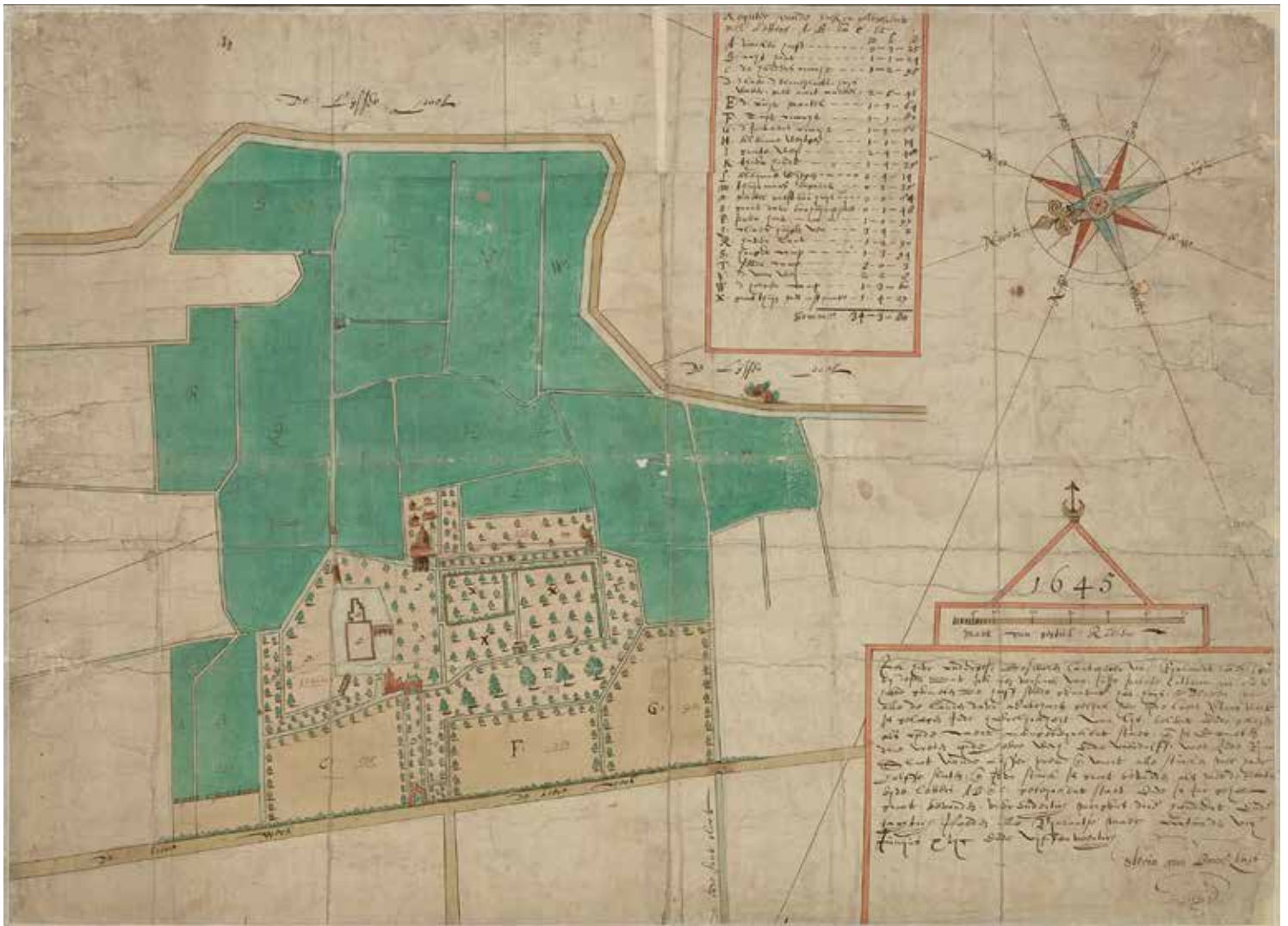
Kunstschilder Anton. L. Koster (1859-1937) vestigde zich in 1902 in Haarlem en enkele jaren later in Heemstede. Geïnspireerd door het schilderij *Bollenvelden en windmolen bij Rijnsburg* van Claude Monet specialiseerde hij zich in bloembollenvelden en werd daarmee bekend. Het karakter van de streek komt in zijn werk natuurgetrouw terug: de kleuren van de bloeiende velden, de

beukenhagen eromheen, de rietschelften, de schaftschuurtjes en de arbeiders in het veld. In Museum De Zwarte Tulp was dit jaar van maart tot september een overzichtstentoonstelling van het werk van Koster te zien.

In 1931 maakte A.L. Koster ook twee pasteltekeningen van de ruïne Dever, die door de gemeente Haarlem werden gekocht. In zwart-wit was één van deze

tekeningen al te zien in het boek *Het Huis Dever te Lisse* van Fons Hulkenberg uit 1966, maar kleur voegt toch wel iets toe aan dit werk.

Op de pasteltekening met het formaat 28 x 23,5 cm. zijn 'bloemistknechts' aan het werk te zien. Op een tweede tekening in het Noord-Hollands archief (22 x 23,5 cm) heeft Koster geen mensen afgebeeld. ■

Tekening van 't Huys Dever met weilanden in groen, in tegenstelling tot de neutraal gekleurde akkerlanden, 1645.
Collectie Nationaal Archief, Den Haag

Steven van Broeckhuijsen in kleur

'Is ie er niet in kleur?', vroeg de redactie zich af bij het maken van het full color jubileumbulletin 34/2023 ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van de Vriendenstichting. Want Steven van Broeckhuijsen heeft die kaart met de naam *De hoofstede genaemt het huys te Deveren met alle de landen daer aehooren... is gelegen inde heerlijckheit van Lijs* in 1645 overduidelijk niet met een grijs potloodje ingekleurd.

Daartoe vervoegde men zich tot het Nationaal Archief in Den Haag waar de kaart wordt bewaard. Het enige wat je dan nog nodig hebt is €19,50 aan scankosten, een beetje geduld en een nieuwe editie van het *Dever Bulletin* want de jubileumeditie is een jaar geleden al van de persen gerold met de Steven van Broeckhuijsen-kaart in zwartwit.